

גשרים של אמון

הצעה למהלך מוסדי מבוסס דיאלוג
וגישור פנים-אל-פנים בין קבוצות
זהות במטרה לייצר פתרונות ולבנות
אמון חברתי חדש

מאת פורום "שובר שוויון".
כתיבה: אריאל מואב-מורבארי,
נטלי דהריבן נמר, גלעד רובינשטיין,
נסים מזרחי, ניצן צנזור, רחל אוחנה

עתידים לישראל 2025
חמש הצעות לסדר חברתי-ממשלי חדש

מכון ירושלים
למחקרי מדיניות
FOR POLICY
RESEARCH
معهد القدس
لبحث السياسات

עתידים לישראל 2025

חמש הצעות לסדר
חברתי-משלי חדש

עורך:
אהוד פראוור

גשרים של אמון

הצעה למהלך מוסדי מבוסס דיאלוג וגישור פנים־אל־פנים בין
קבוצות זהות במטרה לייצר פתרונות ולבנות אמון חברתי חדש

מתוך: עתידים לישראל 2025
חמש הצעות לסדר חברתי־משלי חדש

עורך: אהוד פראוור

מספר פרסום: 628.2

שנה: 2025

כתיבה: אריאל מואב־מורבארי, נטלי דה־ריבן נמר,
גלעד רובינשטיין, נסים מזרחי, ניצן צנזור, רחל אוחנה
מטעם פורום "שובר שוויון"

צוות הפרייקט: אהוד פראוור, אסף שפירא, מורן נגיד, עמיחי פישור, חגי קרנר

הפקה: תגל קומיי

עריכת לשון: גיא רונן

עיצוב: נועה עמבר־ברום

© 2025, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

רח' רד"ק 20, ירושלים

jerusalemresearch.org.il

info@jerusalemresearch.org.il

תכני היוזמות, הרעיונות ואופן ניסוחם, נכתבו לאור אמונות היסוד של היזמים ועל פי
שיקול דעתם, ואין הם מייצגים את עמדתו של צוות המכון וצוות החממה.

מכון ירושלים
למחקרי מדיניות
FOR POLICY
معهد القدس
لبحث السياسات

הקרן לירושלים
مؤسسة صندوق القدس
THE JERUSALEM FOUNDATION

עתידיים לישראל 2025 | חמש הצעות לסדר חברתי־ממשלי חדש

הקובץ המלא, שפורסם תחת כותרת זו, הוא מהדורת המשך למהלך שהוביל מכון ירושלים למחקרי מדיניות בראשית 2023 – "עתידיים לישראל: ארבע הצעות לסדר חברתי־ממשלי חדש". הפרויקט הראשון התמקד בשאלה, מה נדרש כדי שחברה רב שבטית תוכל לחיות יחד מתוך הסכמה על מרכז משותף לצד אוטונומיות קהילתיות. הוא הצמיח ארבע יוזמות שעסקו ביסודות המשטר הישראלי, מבני השלטון ויחסי מדינה־חברה.

אירועי 7 באוקטובר הפכו את השאלות הדמוקרטיות והחברתיות הדוחקות לדחופות פי כמה. תקופה קצרה של תחושת יחד, שלאחריה שב והעמיק השסע, הזמינה אותנו לחזור ולבדוק את הנחות היסוד, לשמוע מחדש קולות מן הציבור ולברר מה השתנה, מה נותר בעינו, ומה נדרש כעת. מתוך הקשבה זו צמחה "עתידיים לישראל 2025": חממה שבה פעלו חמש קבוצות של יזמים, אנשי ציבור, חוקרים וארגוני חברה אזרחית, כדי לחדד, לבחון ולפתח הצעות אופרטיביות לעתיד – תוך אחריות ורצון אמיתי לשרטט אופק משותף. היוזמות המוצגות כאן נוגעות במבנה הממשל, בכלכלה ובחברה, ביחסי קהילות ובמרחב הישראלי־פלסטיני.

גשרים של אמון: הצעה למהלך מוסדי מבוסס דיאלוג וגישור פנים־אליכנים בין קבוצות זהות במטרה לייצר פתרונות ולבנות אמון חברתי חדש היא אחת מהן. אנו מזמינים אתכם לקרוא את ההצעה מתוך סקרנות, פתיחות ותחושת אחריות משותפת – כצעד נוסף במסע לבניית תשתית אזרחית-פוליטית מחודשת למדינת ישראל.

תוכן העניינים

6	הקדמה: סיפורו של שובר שווין
14	מבוא: שורשי הקיטוב
16	בדרך לפתרון: שלושה תנאים חיוניים
21	ממחאה להשתתפות בונה: שלושה מנגנונים חדשים
21	א. תקופת עיון: מנגנון לטיפול ברגעי "הלם זהותי"
	ב. אסיפות אזרחים מבוססות ייצוגיות זהותית-תרבותית:
24	מנגנון לטיפול ב"פוליטיזציה של הכול"
29	ג. שיתוף ציבור רחב: מנגנון לטיפול ב"אדישות וניכור"
34	ניתוח המנגנונים המוצעים
38	נספח א: מתודולוגיה פרקטית לאסיפות אזרחים – מדריך יישום
42	נספח ב: אסיפות אזרחים – מבט השוואתי בינלאומי
47	מקורות

הקדמה | סיפורו של פורום "שובר שוויון"

תמונת הפתיחה

שלושה חברי ליכוד וארבעה פרופסורים מאוניברסיטת תל אביב. זו הייתה רשימת המשתתפים במפגש הראשון של פורום "שובר שוויון". כבר אז נזרקה לחלל האוויר שאלה מרכזית: מהם בעצם ההבדלים בינינו? התשובה שהתקבלה פה אחד וללא היסוס מהצד הליכודי – יהדות – הפגיעה ואף קוממה את קבוצת הפרופסורים. היא הדהדה תסכול ישן של מחנה השמאל, נוכח ההטחה הידועה של בנימין נתניהו כי "השמאל שכח מה זה להיות יהודי". האם אנחנו פחות יהודים מכם, נשאלה השאלה מנגד, האם אתם אומרים שאין לנו זיקה ליהדות? אלו טענות מופרכות ומנמיכות שמטרתן להפוך אותנו ליהודים סוג ב'.

פרופ' ניסים מזרחי ניסה להשתמש בממצאיו ובתובנותיו המחקריים כדי להמשיג את הטענה הליכודית במונחים אנליטיים. הוא הציע את האבחנה הבאה: לתומכי הליכוד בכלל, ובחדר בפרט, יש סנטימנט עמוק לאורתודוקסיה היהודית, והם רוחשים יראת כבוד לרבנים אורתודוקסיים באשר הם, למקומות קדושים ולריטואלים דתיים. לעומתם, הפרופסורים שבחדר משתייכים למחנה החילוני-ליברלי, שגם אם למספר לא מבוטל מחבריו וחברותיו יש זיקה תרבותית וזהותית ליהדות, הרי שתחושותיהם כלפי האורתודוקסיה על ייצוגיה נעות בין רתיעה וסלידה.

שני הצדדים בחדר הסכימו עם האבחנה. היה זה צעד ראשון בהבנת הבדל מהותי מרכזי בין שתי הקבוצות, שהתלווה לתובנה כי זהו הבדל שאנו אמורים ללמוד לחיות איתו, להכיל אותו ולכבד אותו. התובנה המשותפת הזו הפכה לעמדת מוצא לשיתוף פעולה, ליצירת יחסי אחווה ולבניית מרחב דמוקרטי משותף. הייתה זו תובנה מרכזית משותפת בתהליך של פיצוח ההתנגשות הזהותית, המאיימת והמשתקת, השוררת בין שני המחנות. למעשה, מאותה נקודה החלה בנייתו של אותו מרחב משותף, במטרה ברורה לייצר גשרים שיביאו בהמשך לפתרונות למחלוקות הקשות.

המייסדים וסיפור ההקמה

מספר שבועות לפני כן, ב-10 בפברואר 2024 – ארבעה חודשים לאחר טבח 7.10 – פנה ניצן צנזר, פרופסור לפסיכולוגיה ולמדעי המוח, לניסים מזרחי, פרופסור לאנתרופולוגיה ולסוציולוגיה (שניהם מאוניברסיטת תל אביב). "אני עוסק הרבה לאחרונה במצב הפנימי בישראל", כתב לו, "והייתי שמח להיפגש איתך, לשתף ולשמוע". פנייתו באה על רקע חודשים של מעורבות אינטנסיבית בארגונים חברתיים, אשר קמו כתגובה לקיטוב ההולך ומעמיק בחברה הישראלית. פרופ' צנזר היה מוטרד מכך שכל היוזמות שבהן היה מעורב, היו תחומות מבחינת הפרופיל החברתי של משתתפיהן. היו אלה בעיקר מפגשים בין ימין אידיאולוגי, מהציונות הדתית ברובו, לבין אנשי שמאל-מרכז חילונים. בלטה בהיעדרה קבוצה גדולה ורחבה בציבוריות הישראלית – בוחריו הליכוד רבתי. הפנייה לפרופ' מזרחי נועדה כדי לנסות ולהבין את התופעה לעומקה, לאור פעילותו האקדמית של האחרון שעוררה הדים בחוגי האקדמיה והחברה האזרחית.

בשנים האחרונות עסק פרופ' מזרחי באופן שיטתי במשבר הליברליזם באקדמיה ובפוליטיקה המקומית והעולמית. עבודתו התחקתה אחר מה שזיהה כשורשי ההתנגשות בין החזון

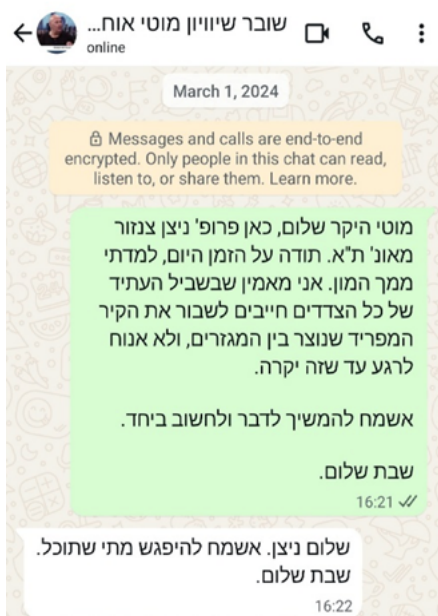
והשיח הליברלי-חילוני ובין קבוצות שונות הממאנות לאמץ את סדר היום הזה. תופעה זו נראתה תמוהה ואף "פרדוקסלית", כשדווקא הקבוצות המוחלשות בארץ ובעולם, אלו העשויות לכאורה ליהנות יותר ממימוש ערכי השוויון והחירות שהשמאל הליברלי מעלה על נס – דוחות, לעיתים בשאט נפש, צדק ליברלי וזכויות אדם. ממצאי מחקריו הצביעו בשיטתיות על נקודת העיוורון הליברלית, שבמסגרתה, עקרונות ליברליים מסוימים, הנתפשים על ידי פעילים ופוליטיקאים מהשמאל כביטוי למוסר נעלה, מתקבלים לא אחת על ידי אוכלוסיות המטרה כבוגדנות מהסוג השפל. ה"חזון המשחרר" נתפש כאיום עמוק על זהותם הגרעינית של אנשים מקהילות וקבוצות רבות. פרופ' מזרחי עצמו הוזמן ללא מעט קבוצות דיאלוג, והיה מוטד אף הוא מהמבנה הדמוגרפי של משתתפיהן – ובעיקר מהיעדר הקבוצה הליכודית.

בשיחה בין השניים עלתה המחשבה, כיצד ניתן לתרגם את הידע שנצבר בתחום מרעיון למעשה. רצה הגורל, ומספר ימים לאחר מכן שיתף פרופ' מזרחי את עמיתו באירוע שבמבט לאחר, חיבר בין תיאוריה למעשה ובין אנשים מעולמות שונים. היה זה הרגע שבו מוטי אוחנה, חבר מרכז הליכוד, גילם בעצמו את החולייה החסרה. בפאנל בתחום "אתגר החיים המשותפים", אשר מזרחי מוביל במכון ון ליר, התקיים מפגש חסר תקדים בין חברי וחברות הפורום במכון לבין נציגי הליכוד והימין. את הפאנל הנחתה העיתונאית מזל מועלם, מחברת הספר "צופן נתניהו", שהמליצה על הזמנתו של אוחנה. כן השתתפו בו ד"ר רות קבסה-אברמזון, מרצה פעילה ועיתונאית בערוץ 14, וד"ר אורי מאוטנר, תלמידו לשעבר של מזרחי ופוסט-דוקטורנט באוניברסיטת קיימברידג' באנגליה. האחרון הציג את ממצאי עבודתו, שבמסגרתה הוא חוקר את מרקם היחסים בין רוכלים בשוק רמלה, ברובם תומכי ליכוד רבתי, לבין עמיתיהם הערבים.

לראשונה במכון ון ליר נשמע הקול ה"ביביסטי" באופן צלול, ברור ומנומק. אוחנה הציג ברהיטות ובחדות, ובלא מעט הומור, את עמדתו ותפישת עולמו ביחס לשלל נושאים שבלב המחלוקת. הוא עצמו בוגר לימודי המזרח התיכון באוניברסיטה העברית, שבה שימש כיו"ר תא הסטודנטים של הליכוד וכמנכ"ל אגודת הסטודנטים. בעבר ייעץ לשר דן מרידור, וכיום הוא דמות בולטת ובעלת השפעה ברשתות החברתיות ובמרכז הליכוד. את דבריו בפאנל פתח בהצגה עצמית מתריסה ומשעשעת: "אני מוטי אוחנה, ביביסט ומכונת רעל". השימוש בשני התארים המכפישים הללו, מתוך עמדה מודעת לעצמה, היה מהלך ראשון של Reclaiming (תביעה מחודשת), אשר הופך את המושג המנמיך על ראשו ומישיר מבט אל המכפישים.

אוחנה הסביר כיצד המושג "ביביסט" נועד להקטין את קהל בוחריו נתניהו. להפוך אותם לעדר מוסת ושטוף מוח, נטול עמדה ועמוד שדרה, שבמקרה הטוב זוכה ליחס סלחני של תינוק שנשבה. של משרתי המלך, המוצגים תדיר ככת. הצגה זו כשלעצמה שפכה אור חדש על היעדר הקבוצה בפורומים השונים לדיאלוג. אוחנה הבהיר כיצד החוויה שלו ושל חבריו ה"ביביסטים" הפוכה בתכלית: הם חווים את בחירתם כרציונלית, מנומקת, ורואים את "ביבי המלך" כמי שמשרת את מטרותיהם ואת הסנטימנט הקבוצתי שלהם, את זהותם היהודית (גם אם הוא עצמו "אוכל שרצים") – ולא להפך. הוא המשיך והסביר מדוע הוא "מכונת רעל" – מתוך בחירה אסטרטגית במאבק הפוליטי המדמם בין המחנות הזהותיים. כך, עמדה זו הוצגה כאמור כמודעת לעצמה, אבל גם ככזו הניתנת לשינוי, ולא ככורח המציאות.

העדויות האמפיריות האתנוגרפיות (קולות הרוכלים מהשוק) שהציג מאוטנר, כמו גם התובנות שעלו מדבריה של קבסה-אברמזון, הדהדו את דבריו של אוחנה בעוצמה. הפאנל עורר עניין עצום, ורבים מהמשתתפים הגדירו אותו כחוויה מכוננת. עבור שלושת המייסדים – מזרחי,

צנזור ואוחנה – היה זה הרגע שבו החיבור בין רעיון למעשה התגלה במלוא בהירותו והפך למחויב המציאות. עוד באותו היום כתב פרופ' צנזור לאוחנה: "תודה על הזמן היום, למדתי ממך המון. אני מאמין שבשביל העתיד של כל הצדדים חייבים לשבור את הקיר המפריד שנוצר בין המגזרים". בתוך דקה נענה: "אשמח להיפגש מתי שתוכל. שבת שלום". עבור אוחנה, הייתה זו הזדמנות להשמיע את עמדות הימין הליכודי במרחבים שבהם מקומו נפקד בדרך כלל – ביוזמות ובמפגשים שבהם השתתף צנזור, והן היו לו חסרות.

ההבדלים בין השלושה לא היו ניתנים לטשטוש. סיפור חיים, מסלול חיים, רקע, מוצא, תרבות והשקפה פוליטית. אבל הפעם, משום מה, כל זה הרגיש פחות מאיים, פחות

מנכר. אפילו חיבור מאפשר. לא כזה שמנסה להמיר את האחר מאמונתו ולמחוק הבדלים, אלא דווקא שותפות וחיבור עמוק נוכח ההכרה בהבדל. חלפו ימים ספורים וההחלטה נפלה: הקמת פורום משותף, שמטרתו לסייע בריפוי השבר החברתי-פוליטי בישראל. שם הפורום: "שובר שוויון".

הרחבת הפורום והמפגשים הראשונים

צעד ראשון בהקמת הפורום היה הרחבתו. אוחנה גייס שני חברי ליכוד נוספים, ושותפיו גייסו עוד שני פרופסורים. המפגש הראשון, שתואר בסצנת הפתיחה, התנהל ברוח טובה ועורר ציפיות ותקוות. במקביל, החל תהליך של שיתוף פתוח בפחדים ובדאגות של כל צד. הפרופסורים הקשיבו לטענות הליכודניקים על הדה-לגיטימציה והיחס המבטל שלהם הם זוכים ממחנה המרכז-שמאל. באוזניהם, הם זעקו בכאב את חוויית הביטול שהם חשים בעצם בחירתם הדמוקרטית, ואת שלילתם כשחקנים לגיטימיים בשדה הפוליטי. הם התרעמו, כעסו וכאבו על מה שנראה בעיניהם כסטנדרט כפול מצד מוסדות המדינה – או בלשונם, ה"דיכ סטייט" – שלשיתם, פועלים ללא לאות לדחיקת נבחריהם לשוליים, להפללתם, החרמתם והצרת צעדיהם. הם חשו כי נבחרו הציבור שלהם נתקלים בדה-לגיטימציה מתמשכת, וכי הם עצמם, כבוחרי ליכוד, זוכים ליחס של זלזול וביטול ביחס לבחירתם הדמוקרטית בקלפי. התסכול והתרעומת נגעו לאירוניה שהם חשים, כאשר דווקא אלו שהדמוקרטיה בוקעת מגרונם, מגלמים בהתנהגותם את היפוכה. עוד טענו כי אנשי המחאה, "מתקני הדמוקרטיה", מאדירים למעשה את "שלטון הפקידים" על פני ההנהגה הנבחרת. הטענות הוטחו בתקיפות, בלהט ובטונים גבוהים.

מנגד, הפרופסורים שיתפו את עמיתיהם מהליכוד בחששותיהם ובדאגותיהם הקיומיות, שהחריפו בתקופה המשבר הפוליטי-משפטי. כך, צנזור סיפר כיצד אביו בן ה-80, פרופסור למתמטיקה שהתרחק כל חייו מזירות התגוששות פוליטיות ברחובות, מצא עצמו צועד

מדי שבת עם דגל ישראל במרכז חורב בחיפה, כשהוא חרד חרדה כנה ואמיתית לעתידו ולאפשרות לחיות את חייו על פי דרכו, במדינה שבה נולד ואשר לה תרם כל חייו. דוגמה זו זכתה לאוזן קשבת בקרב חברי הקבוצה מהליכוד. לראשונה, לדבריהם, הם נוכחו לדעת כי הצד השני, אשר נתפש על ידם כהגמוני ודורסני, חש פגוע וחווה איום קיומי עמוק על המשך חייו במדינה. הדינמיקה הזו, שבה כל צד חש מאוים ופגוע וחווה תסכול מהצד השני, אשר אינו מכיר די הצורך בעוצמת האיום שהוא מייצר, האירה באור חדש את ההתייחסות החשדנית של כל אחד מהצדדים כלפי האחר.

מושג מפתח במחקריו של מזרחי, שהציגו לפורום, היה **"קרדיט (אשראי) מוסרי"**. משמעות המושג היא שבדינמיקת הקיטוב המוכרת, כל צד נוטה לפקפק במניעיו של הצד השני ומתקשה לראות בעמדתו עמדה מוסרית ולגיטימית. במקום זאת, הוא רואה בה עמדה שגויה הנובעת משטיפת מוח ומ"פייק ניוז" המזין את תיבת התהודה. המושג התגלה כשימושי עבור שני הצדדים, במצבים שבהם חשו כי אינם זוכים לקרדיט מהצד השני. הוא אפשר לכל צד לשקף לצד השני את הצורך לגלות אמפתיה ואולי אף סקרנות כלפי עמדת האחר, ולהשהות את התגובה האוטומטית של שלילתה הגורפת ותיוגה כמנועת ממניעים זרים ואפילו זדוניים. המושג הפך להיות רכיב בארגז הכלים של הפורום, שאפשר לחברים משני הצדדים לתחזק ואף להעמיק את הדיאלוג המכבד.

יחד עם זאת, האתגר הרגשי ליווה את עבודת הפורום לאורך חודשים רבים. פעמים רבות היו המפגשים מתוחים ורוויי יצרים. על קשיים ואתגרים אלו יורחב בהמשך. אולם גם בתוכם, הפורום לא חדל להיפגש ואף החל להיחשף ציבורית.

חשיפה ציבורית ראשונית

לראשונה הופיע הפורום בציבור בוועידת תל אביב, שהתקיימה באוניברסיטת תל אביב ביוני 2024. בשונה מהמתחים הנלווים לדיוני הפנימיים, בהופעתו הראשונה כפורום מול הציבור גילו חבריו התנהגות קבוצתית למופת. הדיון נפתח בהצגה של פרופ' מזרחי את מאפייני הקיטוב בארץ ובעולם כרקע להקמת הפורום, ונמשך בהצגה של החברים משני צידי המתרס את משמעות הפורום עבורם ואת חשיבותו החברתית-פוליטית הרחבה יותר, נוכח הקיטוב המאיים לפרק את החברה בישראל.

העמדה הליכודית זכתה לעניין עצום בקרב הקהל, שהורכב ברובו מפרופסורים ובני משפחותיהם הנמנים עם מחנה המרכז-שמאל. רוב השאלות מהקהל הופנו לחברים מהליכוד, ותשובותיהם עוררו סקרנות ואפילו אהדה. עבור רבים, הייתה זו הזדמנות ראשונה מסוגה לשמוע עמדות מנומקות וסדורות המנוגדות לעמדותיהם. עבור החברים מהליכוד בפורום, הייתה זו הפעם הראשונה שבה חשו שיש קשב אמיתי לעמדתם בקרב קבוצת הליבה של אנשי שמאל-מרכז באקדמיה. למעשה, הייתה זו הדגמה חיה לעצם האפשרות לקיים מרחב של שיח בין המחנות. הרכב הפורום התגלה ממש כ"סטארט-אפ" ציבורי-פוליטי בפני עצמו

1 המושג קרדיט מוסרי נטבע על-ידי הסוציולוג אדם סליגמן. לפי סליגמן, המונח מתייחס לאשראי שאנשים מוכנים להעניק ל"אחר" בתנאים של סיכון – בדומה לאשראי כלכלי שמעניק בנק ללקוחותיו. אשראי זה מבוסס על המידע הקיים לגבי אותו "אחר". בהמשך לפרופ' ניסים מזרחי, אנו מציעים להרחיב את משמעות המושג. לטענת מזרחי, מתן קרדיט מוסרי משקף הימנעות מהטלת ספק במניעיו ובכוונותיו המוסריות של האחר. במצב של קיטוב חברתי, חוגת הקרדיט המוסרי – במשמעותה המורחבת – המוענקת לאדם המשתייך למחנה היריב, צונחת כמעט לאפס. תובנה זו משמשת אותנו בבחינת סוגיות של חקיקה.

– התגלמות של איפכא מסתברא, של שבירת הקיבעון המחשבתי. של יציאה מחוץ לקופסה וקווי המתאר המדומיינים של האפשרי. הדגמה של מרחב דמוקרטי הקיים "מתחת לאף", אך מוחמץ תדיר בשל הקולות הניציים משני המחנות.

האירוע הרחיב את גבולות ההתנסות של הפורום. אולם כדי למנף את הפוטנציאל, הוסכם כי יש לצרף גורם שלישי שיתפקד כמנחה, מתכלל ומנהל של פעילותו. נטלי (נטו) דהרי בן נמר, שהצטרפה בכובע זה, פילסה בהדרגה את דרכה ללב הפורום. היא זכתה לתמיכה משני המחנות והפכה לחברה אורגנית. היא התעקשה על קיומם של מסגרת עבודה וכללי משחק של החברות והחברים, שבלהט היצרים, התקשו לא אחת לציית לכללים.

בהמשך לכך, התבהר הצורך בגיבוש הצהרת כוונות מוסכמת והתארגנות לקראת חשיפה פומבית ברמה ציבורית גדולה וממלכתית. הוחלט לארגן כנס השקה בכנסת בחסות היו"ר ח"כ אמיר אוחנה ובהשתתפות ח"כ קטי שטרית כנציגת הקואליציה וח"כ אורית פרקש² הכהן מהאופוזיציה, נשיא אוניברסיטת תל אביב פרופ' אריאל פורת ואורחים רבים.³ היכולת לייצר אירוע בסדר גודל ממלכתי, המקבץ יחדיו בכירים בכנסת לצד נציגי האקדמיה, הייתה כשלעצמה הצגת תכלית של הפוטנציאל הטמון בהרכב הייחודי של הפורום. הרכב המדגים את המשמעות הסימבולית שיש לפרופסורים כאליטה אקדמית, לצד ההשפעה שיש לחברי הליכוד על מקבלי ההחלטות בחלונות הגבוהים ביותר בפוליטיקה הישראלית. אולם מעבר להדגמה הסימבולית, נשמע לראשונה בכנסת ישראל הקול הייחודי של "שובר שוויון". המוזמנים הרבים שהגיעו, ביניהם בכירים מתעשיית ההייטק ומהאקדמיה, נציגי ארגונים מובילים בחברה האזרחית, עיתונאים ואחרים, הגיבו באופן חיובי לנאומים של חברי הפורום ולתמיכה החמה מיו"ר הכנסת, מהקואליציה ומהאופוזיציה כאחד. יומיים לאחר האירוע התארחו ארבעה מחברי הפורום – שלושת המייסדים וחברת הליכוד לילך אלגרבלי – בפאנל טלוויזיוני בהנחיית מזל מועלם.³

אולם לאחר האופוריה, שבו ועלו ביתר שאת הבקיעים והמתחים בפורום, שהתפתחו לכדי משבר שאיים לפרקו.

בחסות יו"ר הכנסת אמיר אוחנה
בהשתתפות נשיא אוניברסיטת תל אביב, פרופ' אריאל פורת ונציגות האופוזיציה והקואליציה
ח"כ אורית פרקש-כהן מהמחנה הממלכתי וח"כ קטי שטרית מהליכוד בהנחיית העיתונאית מזל מועלם

על קו השבר

פורום "שובר שוויון" מגיע לכנסת ישראל

מובילי הפורום:	חברי ליכוד	"שובר שוויון"
בכירים מהאקדמיה	מוטי אוחנה	התארגנות אזרחית המבטאת ברית
פרופ' ניסים מזרחי	לילך אלגרבלי	חסרת תקדים בין חברי ליכוד לבין
פרופ' ניצן צנזור	איקי (חיים) כהן	בכירים מהאקדמיה הישראלית
פרופ' הרס מגדל	רחל אוחנה	מהמרכז-שמאל, שמטרתה להביא
פרופ' יערה ישרון	אריק זיו	לרפיפי השבר החברתי-פוליטי בישראל
פרופ' קובי רוזנבלום		

יום שלישי - י"ד בשבט תשפ"ה - 14.1.25 - שעה 14:00 - באולם ירושלים במשכן הכנסת

2 כנס מיוחד של הכנסת: "כיצד נחלצים ממלכודת הקיטוב? דיון חברתי – פוליטי חוצה מחנות", 14.1.25.
3 ערוץ הכנסת, משדר מיוחד: "מזל מועלם עם המקימים של היוזמה ששמה לה למטרה לאחד את העם", 16.1.25.

ממשבר לצמיחה

בצניחה מהאופוריה לשגרת המפגשים, התעצמו המתחים. זאת בעיקר בשל הנסיבות ואירועי השעה. אווירת הייאוש הכללית, נוכח השיח המלבה והקיצוני שאפיין את ערוצי התקשורת והרשתות החברתיות בשני המחנות, חלחלה לתוך הפורום. אירוע רדף אירוע: המתחים בין מערכת המשפט ובין הממשלה, המשברים סביב היועצת המשפטית לממשלה, הפרשות שהתגלו חדשות לבקרים, שדה תימן, קטארגייט ועוד, הקריסו כל ניסיון לדבוק בסדר יום ענייני בדיוני הפורום. הם הציפו ביתר שאת את רגשות התסכול והייאוש בקרב החברות והחברים משני צידי המתרס. הם הנציחו ואף העצימו את דפוס הדינמיקה הבסיסי, שבו הליכודניקים מציגים את עמדותיהם וטיעוניהם נוכח אירועי השעה, בעוד הפרופסורים מתגוננים ומרגישים שעליהם לעמוד ב"מבחני נאמנות". במלים אחרות, התביעה החוזרת ונשנית של הליכודניקים כלפי הפרופסורים, לצאת מאדישותם ולהפגין הזדהות עם כאבם – נוכח מה שהם רואים כחוסר צדק משווע מצד פוליטיקאים בולטים באופוזיציה, עיתונאים המזוהים עם השמאל ופקידות המדינה, כלפי הנהגת הליכוד, גורמים המזוהים עימה והימין באופן כללי – תביעה זו נתקלה בראייתם ובחוויתם באדישות. מן הצד השני, הפרופסורים חשו כל העת מותקפים, בעודם מנסים ככל יכולתם, בראייתם, להביע אמפתיה ולעודד את עמיתיהם לשתף פעולה כדי להוביל לתיקון המצב. אף לא אחת חשו הפרופסורים כי אין הם זוכים למספיק קרדיט מוסרי מהצד הליכודי, על הליכתם נגד הזרם במחנה שלהם תוך סיכון מעמדם. למשל, התנגדותו של אחד מאנשי האקדמיה למדיניות נשיא האוניברסיטה שלו, תוך שהוא מביע פומבית את דעתו, לא זיכתה אותו, למורת רוחו, באשראי הולם.

רצף של ישיבות סוערות בפורום הגביר את תחושת הייאוש והתסכול והביא להחלטה לצאת לפסק זמן, שיאפשר תקופת צינון וחשיבה מחדש. הפורום חידש את פעילותו במפגש פורמטיבי ראשון בניהולן של בן נמר ועליזה סילוורה. האחרונה, שהצטרפה למפגשים ספורים טרם היציאה להפוגה, צברה ניסיון רב ביישוב סכסוכים, גישור וחיבור, ובכלל זה בין יהודים וערבים ברמלה. באותו מפגש התחוויר לכל חברי הפורום שכדי להפוך את הגוף שייסדו לפורום פעולה, עליהם לעסוק בעיקר בפתרון בעיות המצויות בלב המחלוקת הציבורית, וכחות במלחמות זהות ובמבחני נאמנות. אוחנה סבר שהפערים האידיאולוגיים בין המחנות אינם ניתנים לגישור, ועל כן, במקום לנסות "לחנך" זה את זה, מוטב לתור יחד אחר פתרונות לבעיות קונקרטיות. מן העבר השני, מזרחי סבר שההבדלים האידיאולוגיים אינם המכשול העיקרי, אלא דווקא ההתנגשות בין המחנות הזדהותיים ומשבר האמון, שאינו מאפשר להתגבר על האתגרים הרגשיים הנובעים מכך. לאחר פסק זמן של כחודשיים, והחל מנקודה זו, אכן עבר הפורום לעסוק בסוגיות קונקרטיות.

ועדת החקירה למלחמה כמקרה בוחן ראשון

אחת המטרות שהציב לעצמו הפורום היא לקיים מנגנון המאפשר ניסוח והמשגה של פתרונות בני יישום לסוגיות שנויות במחלוקת הקורעות את החברה בישראל. כנגד סוגיות בוערות כגון גיוס חרדים, מערכת המשפט, יחסי ממשל-אקדמיה ועוד, בחר הפורום להתחיל באחד המוקשים הנפוצים בסדר היום הציבורי: ועדת חקירה לאירועי 7 באוקטובר 2023, שישראלים רבים רואים בהם תולדה של המחלוקת החמורה בהיסטוריה של מדינת ישראל. קונצנזוס חוצה מחנות חפץ בהקמת ועדת חקירה, אשר תבדוק את שרשרת האירועים והכשלים שהובילו למחדל ולהתנהלות במלחמה שפרצה בעקבותיה. ואולם, נוכח משבר האמון השורר בין

המחנות הפוליטיים בישראל – וממילא, חוסר האמון של מחנה אחד בממשלה ושל מחנה שני בבית המשפט העליון – התעורר עימות ציבורי קשה ביחס לשאלה, למי יש להעניק את הסמכות לקביעת הרכב הוועדה ובפרט העומד בראשה. כדי להתגבר על המלכוד המובנה הזה, נדרש לגבש הצעה להקמת ועדת חקירה אשר לפי ההערכות, תוכל לזכות באמון ציבורי חוצה מחנות. פרופ' צנזור הציע לאחוז את השור בקרניו ולתת מענה למלכוד המשתק.

החידוש בהצעת הפורום הוא בהקמתה של ועדה ממנה ובה נציגים משלוש הרשויות – נציג/ה מבית המשפט העליון, נציג/ה מהממשלה, נציג/ה מהקואליציה ונציג/ה מהאופוזיציה. אוחנה הציע לכתות בשם "ועדת הארבעה". זו תמנה את חברי וחברות ועדת החקירה בראשות שופט/ת בדימוס. ההחלטה לגבי זהות היו"ר ויתר חברי הוועדה תתקבל פה אחד בוועדת הארבעה. בתוך כך, סמכויות ועדת החקירה תהיינה מלאות ונרחבות, כשל ועדת חקירה ממלכתית.

העבודה בפורום על נוסח החוק התאפיינה בדיון ענייני וממוקד, והסתיימה תוך פרק זמן קצר יחסית לגודל האתגר. חילוקי הדעות שהתעוררו במהלכה לא היו בהכרח בין מחנאיים, אלא לעיתים תוך מחנאיים. בתהליך שולבו פגישות של חברי הפורום עם פוליטיקאים משני המחנות ועם משפטנים בכירים, כמו גם סקרי עומק לבחינת עמדות הציבור. משהושגה הנוסחה המוסכמת, החל קמפיין להרחבת התמיכה בהצעה. אף שמדובר בנושא ממוקד, ככל שהתקדם התהליך התחדדה התובנה כי ניתן לחלץ ממנו עקרונות יישומיים ליצירת פתרונות עבור המחלוקות הגדולות של החברה הישראלית. תובנה זו עומדת ברקע המסמך שלפניכם.

הניסיון שנצבר בשלבים הראשונים של עבודת הפורום, כמו גם בשלב העיסוק בסוגיות הקונקרטיות, הוביל לתובנות כבדות משקל בנוגע לאופן שבו יש להתמודד, לדעת כותבי מסמך זה, עם הקיטוב בישראל. המסמך יציע שלושה מגגונים מוסדיים המבוססים על התובנות הללו. תחילה תוצג, תוגדר ותתואר הבעיה שאיתה אמורים המגגונים להתמודד, לאחר מכן יתוארו היסודות המרכיבים את המגגונים, ואז – המגגונים המוצעים עצמם. אבל עוד קודם לכן, נתאר בפרק המבוא את הנחות העבודה שעליהן מבוסס המסמך.

ייאמר כבר בפתיח: הפורום הורכב משתי קבוצות גדולות ומשמעותיות במדינת ישראל אשר ביניהן שורר קיטוב רגשי וחברתי. אך לצידן, קיימות קבוצות נוספות שאינן מיוצגות בפורום – דתיים-לאומיים, חרדים, ערבים ואחרים – המושפעות והמשפיעות אף הן על הקיטוב בחברה הישראלית באופנים שונים. הגם שהמגגונים המוצעים במסמך מבוססים על עבודת הפורום, הם נועדו לכלל החברה הישראלית.

הגדרת הבעיה והדרך לפתרון

מבוא | שורשי הקיטוב

ברחבי העולם, ובעיקר במדינות הדמוקרטיות, העידן הנוכחי מאופיין בתהליכים של קיטוב פוליטי וחברתי. ההשתייכות הפוליטית הפכה חלק מזהותם העמוקה של בני אדם, ולא רק ביטוי לעמדותיהם. כתוצאה מכך, יריבים פוליטיים אינם נתפשים רק כמי שאוחזים בעמדות לא נכונות, אלא גם כמסוכנים ואף כמרושעים – והקיטוב הופך לרגשי וזהותי. תהליכים אלו מועצמים על ידי השינויים הטכנולוגיים והתקשורתיים המייצרים "תיבות תהודה".

גם הקיטוב בחברה הישראלית מתאפיין בכך שהוא נובע מפערים עמוקים של זהות ותפישת עולם, ולא רק ממחלוקות פוליטיות ומשפטיות.⁴ עבודה מחקרית ענפה בנושא של פרוץ ניסים מזרחי, ממייסדי פורום "שובר שוויון" שמאחורי מסמך זה, מלמדת כי בעוד שניתן להבחין בצמצום הפערים בעמדות הפוליטיות ובנושאי חוץ וביטחון, הרי שמשבר האמון בין הזרם המרכזי בימין הישראלי ובין השמאל-מרכז הליברלי דווקא התעצם. כך, בשנים 2009-2022 עלה הקיטוב הרגשי והפוליטי ב־180%, והוא בא לידי ביטוי בנושאים כמו יהדות ומדינה ומערכת היחסים בין הממשלה ובין הרשות השופטת. ממצא זה תואם את הניתוח במחקר על הקיטוב הפוליטי בישראל, שמראה כי לאחר בחירות 2022, הקיטוב הרגשי טיפס לרמתו הגבוהה ביותר מאז תחילת שנות התשעים. תופעה זו נובעת מהעובדה שקבוצות זהותיות שונות חוות תחושת איום על זהותן הקולקטיבית. במחקרי "מדד הדמוקרטיה" של המכון הישראלי לדמוקרטיה מן השנים האחרונות, עולים נתונים יוצאי דופן בהקשר זה.⁵ למשל: מ־2017 ועד 2024 חל גידול של עשרות אחוזים בשיעור היהודים הישראלים המוטרדים מכך שלא יוכלו לשמור על אורח החיים הרצוי להם.

טבח 7 באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיו הביאו, באופן טבעי, לתחושות של אחדות, המבוססות על ברית גורל של החברה היהודית בישראל. אולם הימשכות המלחמה, והדילמות החברתיות והמוסריות הקשות שזו הביאה עימה, כרסמו בתחושת הסולידריות בין המחנות, ועם הזמן, מגמת הקיטוב המשיכה ביתר שאת בצל המלחמה. השבר הזהותי-תרבותי בחברה הישראלית, המבטא לא רק מחלוקות אידיאולוגיות אלא גם מטענים רגשיים עזים, לוחמניים, סותרים ומתחרים, הולך ומעמיק. הטוטאליות של הקיטוב מביאה לכך ששני הצדדים חווים את המציאות בצורה שונה לחלוטין, וחלוקים אפילו ביחס לעובדות.

העמקת הקיטוב והשבר החברתי הובילה את ישראל למבוי פוליטי סתום, המבוסס על חוסר אמון עמוק ומתמשך בין חלקים שונים בחברה וחוסר יכולת לקיים דיון ציבורי פוליטי. הפגיעה אינה רק במרקם החברתי, אלא מתבטאת בשחיקה באמון במוסדות המדינה. כך, אם ב־2020 זכתה הכנסת לאמון של כ־30% מהציבור הישראלי, ב־2024 צנח שיעור האמון ל־16% בלבד. האמון בממשלה ירד מ־29% ל־25% באותה תקופה, והאמון במערכת המשפט ירד מ־52% ל־39.5%. אפילו בצה"ל, המוסד הזוכה לאמון הגבוה ביותר בחברה הישראלית, חלה ירידה, מ־82% ל־6.77% בבחינת רמת האמון לפי המחנות הפוליטיים בישראל, עולה כי מצביעי הימין מייחסים אמון גבוה יותר למוסדות הנבחרים – הכנסת והממשלה – בעוד שבקרב מצביעי השמאל, האמון בהם אפסי. ביחס למערכת המשפט, התמונה המחנאית

4 Mizrahi, 2024; מזרחי, 2025.

5 הרמן ואח', 2025.

6 שם, עמ' 25.

הפוכה. מגמה זו מייצרת סכנה קיומית לדמוקרטיה הישראלית. ואכן, האיום הקיומי הפנימי החמור ביותר הנשקף למדינה, על פי מצביעי כל המחנות הפוליטיים, נוגע לשאלות של זהות העומדות בבסיס הקיטוב. כ-72% מהציבור הישראלי מאמינים כי הקיטוב הגביר את הסיכוי להתרחשותה של מתקפת 77.10. הפערים בין המחנות נתפשים כגורם המרכזי להחלשת החברה הישראלית ולהגדלת הסיכונים לאיום ביטחוני משמעותי.

כחלק מהקיטוב המקצין, מוסדות דמוקרטיים האמורים להיות ניטרליים הולכים ונעשים מזוהים עם מחנות פוליטיים. הדבר פוגע ביכולתם לפתח וליישם צעדי מדיניות הנדרשים להתפתחותה ולשגשוגה של מדינת ישראל. כך למשל, משבר הגיוס וסוגיית השוויון בנטל הצבאי, הלאומי והאזרחי אינם מגיעים לכדי פתרון אף בצל המלחמה המתמשכת; מינויים לתפקידים בכירים במערכות המדינה (לרבות במערכת הביטחון), הנתונים אף הם במחלוקות פוליטיות קשות, אינם מגיעים לכדי הסכמה במשך תקופות ארוכות; וצעדי מדיניות נדרשים בתחומי הכלכלה, התחבורה, החינוך ועוד מיושמים באופן חלקי, אם בכלל.⁷

ברקע הקיטוב הישראלי ניצב סדר יום מוסרי ופוליטי המבוסס על תפישת עולם של פוליטיקה חד כיוונית: כל מחנה מבקש להחיל על המציאות את העקרונות המארגנים של עולם המשמעות שלו, ולכפות אותם על המחנה השני. תפישה זו מייצרת מדיניות של "המנצח לוקח הכול", ושל חתירה חד צדדית לפתרונות שמייצרים התנגדות בקרב המחנה הנגדי. ככל שמדובר בסוגייה זהותית יותר השנויה במחלוקת עמוקה, התוצאה היא העמקה של הקיטוב ופגיעה במוסדות המדינה. ויודגש: הבעיה אינה נוגעת "רק" ללכידות החברתית. מדינה דמוקרטית מודרנית איננה מסוגלת לתפקד בתנאים של קיטוב חמור. במצב כזה, למשל, תהליכי חקיקה ורפורמות נדרשות נפגעים, גם אם יש מאחוריהם הסכמה רחבה. כך שמעבר לשחיקת הסולידריות, המצב הנוכחי משתק את הדמוקרטיה הישראלית.

המסמך שלפניכם מציב מסגרת תיאורטית ומעשית לזיהוי מאפייני הקיטוב הזהותי בישראל ומשבר האמון במוסדות המדינה. באלה, הוא מכיר כנקודה הארכימדית לניסוחם של כללים ומנגנונים לבניית הסכמות ולעיצוב פתרונות עבור אתגרי החברה הישראלית.

סוציולוגיה של משמעות

הצעות לשינויי מדיניות מבוססות לרוב על תיאוריות פוליטיות מתחומי מדע המדינה, על דיונים משפטיים וכלכליים ועל מחקר אקדמי ומעשי מתחום המדיניות הציבורית. אלא אחד החידושים במסמך זה הוא השימוש במסקנות ובתובנות הלקוחות מתחום הסוציולוגיה, שלרוב נעדר משדה המדיניות הציבוריות. חידוש נוסף טמון בגישה הסוציולוגית שנבחרה ליישום. בהשפעת עבודתו של הפילוסוף פול ריקר, פרוץ מזרחי הציע את המונח "סוציולוגיה של משמעות", אשר יחליף וירחיב את הסוציולוגיה הביקורתית שקנתה אחיזה בשדה הסוציולוגי בישראל.

גישת הסוציולוגיה הביקורתית אינה עוסקת רק בניתוח ביקורתי של מושאי המחקר, אלא מבטאת הנחות מוצא נורמטיביות וערכיות מסוימות שעומדות ביסודה. תפישה זו מקשה

7 מרכז מנמדין למשפט יהודי ודמוקרטי, 27.3.24.

8 כדוגמה הפוכה ניתן להציג את חוק איסור צריכת זנות (הוראת שעה ותיקון חקיקה), התשע"ט-2019. יסודו בהצעות חוק שהוגשו מתוך שיתוף פעולה בין חברות הכנסת שולי מועלם-רפאלי, זהבה גלאון ועליזה לביא, ושהפכו לחקיקה ממשלתית בתמיכת שרת המשפטים אילת שקד. בשנים שחלפו, וככל שהקיטוב בישראל הולך ומעמיק, שיתופי פעולה מעין אלו הופכים למחזה נדיר.

על יצירת דיאלוג אמיתי, כיוון שהיא יוצרת היררכיה מוסרית שמעדיפה עמדות ליברליות פרוגרסיביות, אשר נתפשות כמוסריות, רציונליות ומתקדמות, על פני עמדות שורשיות (ראו הסבר להלן) הנתפשות כבעייתיות מבחינה אתית, כלא־רציונליות וכ"מפגרות". כפי שמתאר מזרחי, הסוציולוגיה הביקורתית נוטה להציג קבוצות שורשיות מסורתיות־ימניות כ"בעיה הדורשת פתרון", במקום להכיר בלגיטימיות של הצורך הבסיסי להשתייכות ובערכים שהן מייצגות. כך נוצר מצב שבו קרדיט מוסרי ניתן באופן סלקטיבי – רק לאלה החולקים את הדקדוק הליברלי־פרוגרסיבי, בעוד האחרים צריכים תחילה "להיפטר" מהשורשיות שלהם כדי לקבל הכרה מוסרית.

הביקורת המובעת כאן כלפי הסוציולוגיה הביקורתית לא נועדה כדי להתנגח בקבוצות האוחזות בערכים המזוהים איתה. מטרתה להדגים כיצד הנחות מוצא וצורות חשיבה מסוימות מייצרות באופן מובנה היררכיה שאיננה מאפשרת לייצר אמון בין קבוצות שונות באוכלוסייה. תחת הסוציולוגיה הביקורתית, אנו מציעים לאמץ את הנחות המוצא של אותה סוציולוגיה של משמעות, המבקשת להיות קשובה לכל הקבוצות באוכלוסייה ולעולמות המשמעות שלהן, בלי לקבוע היררכיה מוסרית ביניהן. כך למשל, במקום פרשנות של חשד, אשר תרה בעיקר אחר יחסי כוח ומבנים דכאניים – פרשנות של משמעות מתבוננת באדם באופן אמפתי, קשובה לעולמות המשמעות שלו ושל קהילתו, ומבקשת לעמוד על הגיונם. כלומר, על העקרונות המארגנים של הסדר המוסרי והפוליטי שלהם.

החלה של עקרונות כאלה במסגרת דיון העוסק במדיניות מייצרת שלב הקודם לשאלת השינויים המבניים והפתרונות הנדרשים. שלב שבמוקדו ניצבת השאלה, מהם התהליכים שצריכים להתרחש בבסיס החיפוש אחר השינויים המבניים. תהליכים אלה עוסקים בעולמות המשמעות של קבוצות שונות המרכיבות את החברה הישראלית. בשאלות של זהות ושל קונפליקטים בין קבוצות זהות שונות. שאלות הנוגעות למערכת היחסים החברתיים ולפוליטיקה של יחסים, המחברת בין עולמות משמעות מתנגדים.

הניסיון שנצבר בעבודת הפורום מבוסס על מפגש בין שני עולמות משמעות המצויים בקונפליקט במדינת ישראל – האחד מיוצג על ידי חברי מפלגת הליכוד, והשני על ידי קבוצת פרופסורים מאוניברסיטת תל אביב. את התובנות והעקרונות המוצגים במסמך ניתן ליישם על קבוצות זהות בעלות עולמות משמעות נוספים בחברה הישראלית, ולא דווקא היהודית. עמדת המוצא לדיון מבוססת כאמור על ההנחה, כי החברה הישראלית מצויה במצב של קיטוב הולך ומחריף, שבו עולמות משמעות של קבוצות זהות שונות מתנגשים ללא הרף. לתפישתנו, הקיטוב בישראל מתבטא, בין היתר, במתח שבין הערך המכונן של הליברליזם,⁹ המציב את היחיד האוטונומי, השווה והבוחר כאבן יסוד של הסדר המוסרי והפוליטי, לבין מה שפרופ' מזרחי מכנה "שורשיות" – כאשר אדם שורשי חווה את חייו כחלק משלם הגדול ממנו; כחוליה בשרשרת הזמן המחייבת אותו להגן על השלם הגדול (יהודי, מוסלמי או אחר) למען הדורות הבאים.

למרות הקיטוב החרף, עיון מעמיק מלמד כי ישנן גם נקודות משותפות. בראש ובראשונה,

9 המונחים "ליברליות" ו"שורשיות" משמשים כאן באופן שמבקש לתת פשר לקיטוב שבו אנו עוסקים, אף שיש להם גם מובנים נוספים. כך למשל, שמה המלא של מפלגת הליכוד הוא "תנועה לאומית ליברלית", והיא אכן מחזיקה בערכים ליברליים. כמו כן, ישנן קבוצות המזוהות כליברליות, אשר מחזיקות בעמדה שורשית מסוימת. כאמור, אנו מבקשים להשתמש במונחים מהשדה הסוציולוגי להעשרת הדיון סביב הקיטוב. משכך, נבחין בין ליברליות ובין ליברליות־פרוגרסיבית, העומדת בסתירה לשורשיות.

תחושת השייכות למדינת ישראל – כפי שמצהירים על עצמם 88% ממצביעי הימין, 79% מהמשתייכים למרכז הפוליטי ו-77% מהמצביעים למפלגות השמאל. בהתאם לכך, ישנה הסכמה רחבה יחסית על כך שהמשבר בחברה הישראלית מחייב מסגרת גישור בונה ומכבדת. ניתוח סוציולוגי מלמד כי המחנות השונים אינם עשויים מקשה אחת. את עולם המשמעות של מחנה הימין השמרני ניתן לכנות כ"שורשי" – הוא מבוסס על מסורת, זהות קולקטיבית וסנטימנט עמוק לאורתודוקסיה היהודית. ואולם ניתן לזהות גם שורשיות חילונית ציונית, שבה המרחב האזרחי הוא המגדיר של גבולות הזהות הקולקטיבית. כלומר, על אף הקיטוב ההולך ומעמיק, אצל שני המחנות ניתן לזהות מחויבות לקולקטיב היהודי-ישראלי. מכאן, יש לאמץ פוליטיקה המבוססת על יחסים חברתיים, המכירה בכוחם של האחרונים לעצב את סדר היום הפוליטי הראוי, והמבקשת לפתח פתרונות באופן דו כיווני ומבוסס דיאלוג.

הפורום ביקש, אם כן, להתמודד עם שתי התופעות הנפרדות והמשלימות שתוארו לעיל: מצד אחד, קרבה רעיונית מסוימת בין שדרות מובילות בימין ובשמאל, ולעיתים אף הסכמה על חלק גדול מהנושאים המעסיקים את החברה הישראלית. מצד שני, קיטוב הולך ומחריף, שעיקרו רגשי, זהותי ואידיאולוגי, הנוגע לאופייה של מדינת ישראל. העבודה במסגרת הפורום שבה וחידדה את עומק המשבר והקרע הזהותי, אך גם את פוטנציאל החיבור. הנחת המוצא

היא שדווקא על המצע הזה יש לנסות ולבנות גשרים חדשים בחברה ובפוליטיקה בישראל.¹⁰

10 יש לציין כי בקבוצות דיאלוג אחרות, הדגש הוא הפוך: ישנה זהות מחברת בצד פערים אידיאולוגיים גדולים. כאלה הם פני הדברים, למשל, בקבוצות המפגשות בין מתנחלים וטייסיים. לאלו ולאלו יש זהות ציונית, יהודית וישראלית יציבה, אך קיימים ביניהם פערי תפישה באשר להכרעות הפוליטיות הנדרשות.

בדרך לפתרון | שלושה תנאים חיוניים

בשלב מוקדם בעבודה התברר כי במקום להתמקד בתוכן הפתרונות, מוטב לפתח מנגנונים שמתמקדים בשאלות כמו מי נכלל בניסוחם, ומהו התהליך הרצוי. במפגשים התדירים שקיים הפורום במהלך שנה שלמה, התגבשו שלושה תנאים לדיאלוג ועבודה משותפת: (1) **הכרה בדאגות ובכאבים תחילה**, (2) **מתן קרדיט מוסרי הדדי**, (3) **יכולת לשאת אי הסכמות לצד חתירה להסכמות רחבות**. תנאים אלו מציעים מסגרת תיאורטית ומעשית להתמודדות עם קיטוב זהותי עמוק. לאור ההצלחה של עבודת הפורום, נציע לתרגםם לפרקטיקות קונקרטיות ברמה הלאומית, תוך חשיבה מעמיקה הלוקחת בחשבון את ייחודיות המציאות הישראלית ואת מורכבות הדיאלוג הבין זהותי, כמו גם את מערכות הממשל והשלטון השונות וההתאמה של כל אחת מהן לכלים שפותחו ונוסו בפורום.

תנאי ראשון: הכרה בדאגות, בכאבים ובפחדים תחילה

ממצאי המחקר על זהות שורשית מחזקים את הצורך בשיחה פוליטית ובמנגנוני הכרעה מבוססי זהות. זהות שורשית איננה "בעיה שדורשת פתרון", אלא צורך אנשי בסיסי להשתייכות שדורש הכרה והתייחסות.¹¹ ממילא, יש לפעול מתוכה ולא תוך הדחקתה. החברה הישראלית כוללת קבוצות שורשיות רבות ומגוונות, שאינן מוגבלות לקבוצות שמרניות או דתיות – בכללן גם רפובליקנים חילונים הנמצאים ב"שורשיות פתוחה", אשר מתבססת על הקוד האזרחי והזמן הציוני.¹²

שיטת הפעולה המוצעת בעבודה זו מושתתת על ההבנה שדווקא דרך הכרה בשורשיות, על צורותיה השונות, ניתן לפתוח מרחבים אמיתיים ופורצי דרך של דיאלוג. הכוח המקשר של השורשיות התבטא בדוגמאות עבר, כגון סדרת מפגשים שנערכו בין אנשי האגודה לזכויות האזרח ובין אנשי חינוך מרשת מעיין החינוך התורני של תנועת ש"ס. זו מעידה על כך שדווקא שמירה על גבולות זהותיים יכולה לשמש בסיס לדיאלוג מכבד.¹³ לכן, התייעצויות ציבוריות צריכות להתחיל בהכרה עמוקה בלגיטימיות של דאגותיהן הזהותיות של הקבוצות השונות.¹⁴

מכאן נגזר העיקרון המרכזי של התנאי הראשון: "הדאגה שלך היא הדאגה שלי, לא מפני שהיא שלי, אלא דווקא מפני שהיא שלך". עיקרון זה מבטא שינוי פרדיגמה מהותי: במקום להתחיל בניסיון לשכנע או לערער על עמדות הצד השני, אנו פותחים בהכרה אמפתית עמוקה בלגיטימיות של פחדיו ודאגותיו.

תנאי שני: קרדיט מוסרי הדדי

תנאי זה עוסק במעבר מדה־לגיטימציה להכרה. קרדיט מוסרי הוא היכולת לתת אמון, לבטוח באחר – במוטיבציות ובכוננות שלו לעשות טוב. זוהי היכולת לראות באחר בעל ערך – אדם טוב שנכון להקשיב לו, ללמוד ממנו וללכת אחריו. במציאות הישראלית המקוטבת, מתן קרדיט

11 Mizrahi, 2025, עמ' 207-208.

12 שם, טבלה 2, עמ' 202.

13 אליאס, 2025.

14 Mizrahi, 2025, עמ' 219-224.

מוסרי איננו רק עניין של נימוס פוליטי, כי אם תנאי הכרחי לקיום דמוקרטי משותף: אי הטלת ספק במוטיבציות של האחר, או אי הטלת דופי מוסרי באחר, במניעיו ובכוונותיו לעשות טוב בדרכו. הבנת הצורך בקרדיט מוסרי מחייבת הכרה בכך שהקיטוב בישראל אינו רק פוליטי, אלא תרבותי ביסודו. כפי שמציין מזרחי, "שורשי הקיטוב הם תרבותיים ולא טקטיים. הם נעוצים בהתנגשויות בין תפישות יסוד של סדר מוסרי ופוליטי, ואפילו קוגניטיבי לעיתים". המאבק אינו רק על מדיניות או משאבים, אלא על מקורות הסמכות וההצדקה לסדר החברתי עצמו.

מתן קרדיט מוסרי משמעו לאמץ באופן אקטיבי עמדה, שלפיה כל הצדדים הלוקחים חלק בדיון הציבורי פועלים מתוך כוונה טובה, ולכל גישה יש בסיס מוסרי תקף. אין זה אומר שכל הגישות "צודקות" או שוות ערך. אלא שכדי שניתן יהיה לקיים דיון דמוקרטי, יש להכיר בכך שלכל גישה יש תרומה פוטנציאלית לדיון, ושכל אחת נובעת מערכים אנושיים לגיטימיים. גישה כזו מאפשרת בניית גשרים בין קבוצות שונות תוך הבלטת הייחודיות של כל אחת. במקום להתעקש על "שפה ניטרלית", המתודולוגיה מכירה בכך שכל קבוצה זקוקה לביטוי במושגים התרבותיים והמוסריים שלה. כאשר אנשים מרגישים שהמניעים שלהם מובנים ומוכרים, הם נפתחים ללמידה מהאחר ואף מוכנים לשנות עמדות. לעומת זאת, כשהם חשים כמי שנתפשים כלא-מוסריים, או כ"בעיה", הם נסגרים ומתבצרים בעמדותיהם. כפי שמראים מחקרים בתחום (מזרחי, כנרת ואריאל), מתן קרדיט מוסרי יוצר רצף פסיכולוגי חיובי:

זוהי אפוא התובנה המרכזית: קרדיט מוסרי אינו נדיבות או טקטיקה פוליטית, אלא תנאי הכרחי ליצירת התנאים הפסיכולוגיים והחברתיים הנחוצים לתרבות דמוקרטית המבוססת על דיאלוג פתוח ואמיתי בחברה מקוטבת זהותית.

תנאי שלישי: יכולת לשאת באי הסכמות לצד חתירה להסכמות רחבות

תנאי זה מבטא את האתגר המרכזי של דמוקרטיה רב תרבותית: כיצד לשמור על לכידות חברתית ועל יכולת קבלת החלטות קולקטיביות, תוך הכרה במחלוקות עמוקות ובזכות של כל הצדדים להחזיק בעמדות שונות? זהו אתגר חד במיוחד במציאות הישראלית, שבה המחלוקות אינן רק פוליטיות, אלא נוגעות לשאלות יסוד של זהות, ערכים ומטרות חברתיות.

הפתרון אינו טמון במיתון המחלוקות, בהמרה של צד אחד אל העבר השני או בחיפוש אחר מכנה משותף נמוך – אלא ביצירת מסגרת שמאפשרת להחזיק מתח בונה, בין הצורך בהסכמה ובין הכרה באי הסכמה לגיטימית. בפרפרזה על הטענה כי יש להתמקד ב־80 האחוזים שעליהם יש הסכמה ולהניח בצד את ה־20 הנותרים, הטענה כאן שונה: ניתן לדבר על מה שיש עליו הסכמה רק בתנאי שלא מתעלמים ממה ששנוי במחלוקת, אלא מנכחים אותו ומחדדים אותו לצד הדיון על המוסכם. יצירת מסגרת מעין זו דורשת פיתוח יכולות חדשות, הן ברמה האישית והן ברמה המוסדית.

ההצעה שלנו

ממחאה להשתתפות בונה | שלושה מנגנונים חדשים

הניסיון להשפיע על תהליכי חקיקה שניים במחלוקת באמצעות מחאות הפך בשנים האחרונות לרווח יותר ויותר. המנגנונים שנציע להלן נועדו לייצר מרחב משותף לקבוצות שמרניות/שורשיות כמו גם לקבוצות ליברליות, באופן שמוטמע בתהליכי קבלת החלטות וקביעת מדיניות. הם מבוססים על שלושת התנאים החיוניים שפורטו לעיל, וכל אחד מהתנאים יבוא לידי ביטוי במנגנונים השונים במידה שונה. שלושת המנגנונים משלימים זה את זה ומיועדים לשימוש במקרים שונים. יחד, הם מביאים את התובנות המרכזיות של עבודת הפורום לתוך תהליכי קבלת ההחלטות ועיצוב המדיניות והחקיקה בישראל.

א. תקופת עיון | מנגנון לטיפול ברגעי "הלם זהותי"

מה למדנו מפורום "שובר שוויון"?

במסגרת עבודת הפורום עלה כי כאשר מוצעת חקיקה הנוגעת לנושאים זהותיים רגישים (רפורמה משפטית, שירות צבאי, יחסי דת ומדינה), התגובה המיידית היא "הלם זהותי" – תחושה שהזהות הקולקטיבית של הקבוצה נתונה לאיום קיומי. במצב כזה, כל צד נכנס ל"מצב הישרדות" ולא מסוגל לשמוע את האחר. נדרש "זמן מוגן" שמאפשר לכל צד לעבד את הפחדים, להבין את דאגות האחר, ולעבור מ"מצב הישרדות" ל"מצב חקר". בפורום, כאשר עלה נושא זהותי רגיש, המשתתפים התבקשו תחילה להירגע, לנשום, ורק אז להתחיל ולדבר על הנושא. דפוס דומה ניתן לזהות אף בשיח הציבורי המקוטב הרחב בישראל. מכאן, מנגנון "תקופת העיון" מבקש לתרגם את אותו העיקרון במסגרת הליכי חקיקה.

בשנים האחרונות נטען כי הליכי חקיקה שניים במחלוקת קודמו באופן מזורז שאינו מאפשר דיון. כך למשל, במושב הראשון של הכנסת ה-25 נעשה שימוש נרחב בפטור מחובת הנחה להצעות חוק פרטיות.¹⁵ אף בהליכי חקיקה של חוקים משמעותיים המצויים במחלוקת ציבורית עזה, כמו בסוגיית הגיוס ובנושאים הקשורים למערכת המשפט, נעשה שימוש בהצעת חוק פרטיות. הגם שבמקרים אלו הליכי החקיקה לא היו קצרים, רובם הגדול הגיעו למבוי פוליטי סתום. במילים אחרות, או שלא מתקיים דיון ציבורי – או שהדיון משתק את הליך החקיקה בצל הקיטוב החברתי.

המנגנונים הקיימים

לפי תקנון הכנסת, הצעות חוק פרטיות המונחות על שולחן הכנסת נדרשות להמתנה של 45 ימים לפחות עד להצבעה טרומית במליאה (אישור מקדמי להמשך תהליך החקיקה,

15 פרידמן ושפירא, 2023. בשנים האחרונות ניתן להצביע על פרקטיקה נוספת: צירוף הצעות חוק שבמחלוקת ל"חוק ההסדרים", שאמור לעסוק בעיקר בנושאים הנוגעים לתקציב המדינה, כדי להעבירן במסגרת התקציב בלי שמתקיים עליהן דיון ציבורי.

שלאחריו עוברת הצעת החוק לדיון בוועדה הרלוונטית לקראת הצבעה בקריאה ראשונה). חובת ההנחה מאפשרת לחברי כנסת ולממשלה לגבש עמדה ביחס להצעת החוק, וכן לקיים דיון ציבורי בעניינה. באשר להצעות חוק ממשלתיות, נדרש לפרסם תזכיר חוק ולקבל הערות מהציבור, ממשרדי הממשלה השונים ומהייעוץ המשפטי לממשלה.

שני המנגנונים הללו מאפשרים אומנם, מבחינה טכנית, השהיה של הליכי חקיקה. אך במציאות של קיטוב, ובמיוחד כאשר עולות הצעות חוק המאיימות על זהותו של אחד המחנות, אין די בכך. נדרש תהליך מובנה שמאפשר הכרה בדאגות של הקבוצות השונות. בדיוני הפורום, זה היה "משנה המשחק" אשר אפשר להתקדם משלב החיכוך לניסיון כן לייצר פתרונות. תקופת העיון מאפשרת, אם כן, "נחיתה רכה" של רעיונות מאיימים ומונעת התנגשות חזיתית.

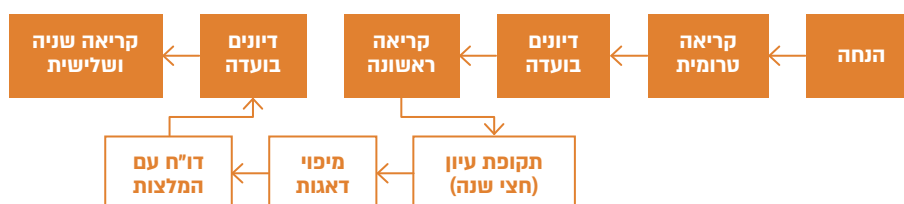
ההצעה שלנו

במנגנון זה של תקופת עיון אנו מציעים להשתמש בהליכי חקיקה רגילים, דהיינו: חקיקת יסוד וחקיקה שנויה במחלוקת. סוגיית חוקי היסוד והליכי חקיקה חוקתיים מצויה כיום במרכז הדיון הציבורי בישראל, ועולות הצעות שונות לקביעת הליך ייחודי עבורם. עבודת הפורום העלתה כי חרף היתרונות הרבים שבהצעות הללו, הרי שבהיעדר מענה לקיטוב הזהותי, המתחים והמאבקים בין המחנות ישובו ויצופו גם ביישומן. על כן, ככל שההצעות תתקבלנה, אנו מציעים כי מנגנון תקופת העיון יוטמע בהן (בהתאמות הנדרשות).

הליך חקיקה רגיל

הליך חקיקה עם תקופת עיון

מענה לשלושת התנאים

תנאי ראשון – הכרה בדאגות, בכאבים ובפחדים תחילה

1. החלת תקופת העיון:

• **חקיקה הנוגעת לנושאים זהותיים רגישים** – חקיקה שכותרתה "חוק יסוד", או כזו שלפחות שליש הכנסת (40 ח"כים ומעלה) דורש להחיל עליה את המנגנון לאחר הקריאה הראשונה, תעבור לתקופת עיון בת 3-6 חודשים (בהתאם להיקף הצעת החוק). פרק זמן זה יעכב את הליך החקיקה, ויאפשר להתחיל בתהליך של עיבוד

הדאגות שמעלה ההצעה בפן הזהותי. בכל כנס של הכנסת, לכל חבר כנסת יוקצו שתי אפשרויות להצביע על החלטת מגנון תקופת עיון.

- **ועדה מיוחדת** – הצעת חוק שחלה עליה תקופת עיון תלווה על ידי ועדה מיוחדת שתוקם עבורה, המורכבת מנציגי ציבור שייבחרו על ידי הקואליציה והאופוזיציה. יו"ר הוועדה ימונה על ידי האופוזיציה, אך הרכבה יהיה מותאם לגודלה של כל סיעה בכנסת. כך, כל סיעה תקבל ייצוג בוועדה לפי גודלה היחסי, ובאופן שישקף את היחס בין הקואליציה לאופוזיציה.
- **שקיפות יזומה** – הצעת חוק שחלה עליה תקופת העיון, תפורסם רשמית ככזו. הפרסום יעשה גם בכלי התקשורת, באופן שמבהיר את ההליך הייחודי. כלל המסמכים, הפרוטוקולים והנימוקים יתפרסמו בפלטפורמה שקופה ונגישה.

2. תוכן תקופת העיון:

- **מיפוי הדאגות הזהותיות** – הכנסת, באמצעות הוועדה הממונה לליווי הצעת החוק, תיזום התייעצויות ואירועים ציבוריים. אלו ייערכו במשכן הכנסת ובשלושה מוקדים נוספים ברחבי הארץ, שיאפשרו נגישות של אזרחים. הדיונים יסוקרו בתקשורת, ויוזמנו אליהם נציגי גופים, ארגונים ומומחים רלוונטיים. מיפוי כזה יאפשר לכל קבוצה לבטא את הפחדים העמוקים שהחקיקה מעוררת בה.
- **דוח מקיף עם המלצות לתיקונים** – על בסיס ההתייעצות והדיון הציבורי, הוועדה תפרסם דוח מקיף ובו ניתוח של ההשפעה הצפויה של הצעת החוק, בדגש על השלכותיה על אורחות החיים של הקבוצות והמחנות השונים, כמו גם המלצות לתיקונים או שינויים, אם ישנן. הדוח ייכתב על ידי מרכז המחקר והמידע של הכנסת (ממ"מ) אשר ילווה את פעילות הוועדה, והוא יתורגם ל"שפות" ולעולם הערכים של הקבוצות השונות כדי ליצור הבנה הדדית. באין הסכמה של שני שלישים לפחות בקרב חברי הוועדה, יוכל המיעוט לצרף את עמדתו לדוח.
- **ההצעה חוזרת למליאת הכנסת** – לאחר תקופת העיון, ועם הגשת הדוח למליאת הכנסת, תחזור הצעת החוק לוועדה בכנסת האמונה על הסוגיה, ולאחר מכן תועבר לקריאה ראשונה ולהמשך הליך החקיקה הפורמלי.

תנאי שני – מתן קרדיט מוסרי הדדי

- **קרדיט מוסרי כהנחת מוצא** – הקמת ועדה בהשתתפות כל סיעות הבית, שתוביל תהליך של התייעצויות ודיונים בנוגע להצעת החוק, תבהיר שהקואליציה לא בהכרח מבקשת להעביר אותה "במחטף" ובלי להתחשב בעמדות האופוזיציה – וכי האחרונה לא בהכרח מבקשת לבלום את ההצעה בכל מחיר, כי אם לצמצם במידת האפשר את הפגיעה בזהותן של הקבוצות המיוצגות בה.
- **הצגת נרטיב מורכב** – ניסוח דוח בידי ועדה המייצגת את כלל חברי הכנסת יאפשר הצגה מורכבת יותר של הצעת החוק. כך, במקום שתוצג מחלוקת בין "טוב" ל"רע" בעניין הצעת החוק, יוצג דוח המתייחס לעמדות השונות כמבוססות על (לפחות) שתי תפישות מוסריות לגיטימיות.
- **פרספקטיבה היסטורית** – תקופת העיון תאפשר להתבונן בהצעת החוק בפרספקטיבה היסטורית, ואף לעסוק בתרומה החיובית של המחנות השונים לנושא שבו עוסקת ההצעה.

תנאי שלישי – יכולת לשאת באי הסכמות לצד חתירה להסכמות רחבות

- **בסוף, החוק עובר** – לאחר תקופת העיון, הצעת החוק חוזרת להליך החקיקה בכנסת. מנגנון תקופת העיון מאפשר לעסוק בחוסר ההסכמות באופן שמעבה את הדיון הדמוקרטי, אך הוא אינו מבטל את האפשרות של הקואליציה להעביר את הצעת החוק.
- **הרחבת בסיס הלגיטימציה** – חקיקה שעוברת תהליך של תקופת עיון, שכולל התייעצויות ודיונים, תזכה ללגיטימציה רחבה יותר. גם בקרב רבים שאינם מסכימים עם הצעת החוק, חשיפת הדיון וטיעוני התומכים בה עשויים לחזק את עצם הלגיטימיות שלה.
- **קיום דיון שמאפשר שכנוע** – מנגנון תקופת העיון מאפשר ליוזמי הצעת החוק לשכנע את הציבור ואת נבחרי בנחיצות ההצעה. ההתייעצויות והדיונים, והאפשרות להכניס תיקונים בהצעת החוק, עשויים להגדיל את מעגל התמיכה בהצעה, ובכך, להביא להסכמות רחבות בעניינה.

ב. אסיפות אזרחים מבוססות ייצוגיות זהותית-תרבותית: מנגנון לטיפול ב"פוליטיזציה של הכול"

מה למדנו מפורום "שובר שוויון"?

במציאות של קיטוב זהותי עמוק, כל נושא, ואפילו הטכני ביותר, הופך מיידית לזירת מאבק זהותי. אין עוד "נושאים ניטרליים"; הכול נמדד במפתח של "מי ניצח ומי הפסיד" בין המחנות. מעבודת הפורום עלה כי ניתן לחזור לדיון ענייני אם מייצרים מרחב מוגן מפוליטיקה מפלגתית. בפורום, כאשר הדיון הפך פוליטי, המנחים הזכירו למשתתפים שהם כאן כ"יהודים הדואגים לעתיד עמם", ולא כ"ימין ושמאל". זה אפשר לדבר על הנושאים מתוך זהות משותפת.

המנגנונים הקיימים

מנגנון אסיפות האזרחים הרווח בעולם, בעיקר בגרסתו האירופית, מבוסס על הנחה שאזרחים הנתונים למידע מקיף מסוגלים להגיע להחלטות רציונליות ומאוזנות.¹⁶ האסיפות מורכבות על בסיס ייצוגיות דמוגרפית סטטיסטית – גיל, מגדר, הכנסה, השכלה וגיאוגרפיה.¹⁷ המשתתפים חשופים למומחים ולעמדות שונות באופן מאוזן, בהנחה שמידע אובייקטיבי יוביל להחלטות טובות. הדיון מתמקד בעמדות ובפתרונות טכניים, תוך הימנעות מנושאים "רגישים" או "פוליטיים". מטרת האסיפות היא חתירה לקונצנזוס – להגיע להמלצות המוסכמות על הרוב, אם לא על כולם.

16 להרחבה ודוגמאות מאסיפות אזרחים בעולם, ראו נספח ב' להלן.
17 יוזמת "דמוקרטיה 3.0", המציעה "מערכת הפעלה חדשה לדמוקרטיה", כוללת הצעה לשימוש באסיפות אזרחים, על בסיס עקרונות הדומים לגרסה האירופית.

ההצעה שלנו

אנו מציעים מעבר מייצוגיות דמוגרפית בלעדית לכזו הכוללת גם ייצוגיות זהותית־תרבותית. כלומר, הבטחת השתתפות של נציגים מכל הקבוצות הזהותיות הרלוונטיות, כולל כאלו הנוטות להיעדר מתהליכים פוליטיים מסורתיים. זאת ועוד: במקום לפתוח במידע, התהליך שאנו מציעים פותח בהכרה עמוקה בדאגות, בפחדים ובתקוות של כל קבוצה. רק אז, לאחר יצירת בסיס אמפתי, ניתן לעבור לפתרונות. ובמקום ההנחה שקיים פתרון "נכון", ההכרה היא בכך שקיימים איזונים לגיטימיים בין ערכים מתחרים. הדיון, על פי הצעתנו, מתמקד בדילמות מוסריות, ולא רק בעובדות טכניות. במהלכו, נדרשת השקעה מיוחדת בבניית אמון ובהכרה בלגיטימיות המוסרית של כל הצדדים, עוד לפני הטיפול בנושאים שנויים במחלוקת.

אם כן, אסיפות האזרחים שאנו מציעים בגרסה הישראלית אינן בבחינת העתקה־דבק של המודל האירופי הרווח. הן מבוססות על זהות משותפת עמוקה יותר מאשר זהות מפלגתית. במקום "אזרחים רנדומליים שמקבלים מידע", מדובר ב"בני עם שנפגשים לדון בעתיד המשותף שלהם". בהיעדר מנגנון כזה, אסיפות אזרחים רגילות בישראל יהפכו לעוד זירה של קיטוב והתנגחות מפלגתית, או שיהפכו לבלתי רלוונטיות (למעט עבור מרכז־שמאל אקדמי).

ניתן להצביע על שלושה הבדלים מהותיים בהצעתנו ביחס לגרסה המקובלת:

1. **שפה זהותית:** שימוש במושגים זהותיים משותפים, במקום בז'רגון פוליטי־אקדמי.
2. **מיפוי זהותי:** הבנה שכל משתתף מגיע לא רק עם דעות משלו, אלא עם זהות מלאה.
3. **קרייט מוסרי מובנה:** הכרה מראש בכך שכל המשתתפים פועלים מתוך דאגה לטוב המשותף.

מענה לשלושת התנאים

תנאי ראשון – הכרה בדאגות, בכאבים ובפחדים תחילה

1. שימוש באסיפת אזרחים לקידום חקיקה:

- **כלי בידי הרשות המחוקקת** – תוקם, בכפיפות ליו"ר הכנסת, יחידה ייעודית, אשר תהיה אמונה על אסיפות אזרחים ושותף ציבור בכנסת¹⁸ וכן תלווה את פעילות ועדת הכנסת. יצוין כי כדי שלא להעמיס על עבודת הכנסת, לא יתקיימו יותר משתי אסיפות אזרחים בזמן נתון. לפיכך, אחד מתפקידיה העיקריים של אותה יחידה יהיה לוודא שהשימוש באסיפות האזרחים נעשה במשורה, ובאופן הוגן בחלוקה בין אופוזיציה וקואליציה או בין הסיעות השונות.

- **תמריץ למחוקק** – שימוש באסיפת אזרחים במסגרת הכנת הצעת חוק פרטית תפטור את ההצעה מקריאה טרומית. תמריץ זה יעודד חברי כנסת, ובהם חברים בקואליציה, להשתמש באסיפות אזרחים כדי לצמצם התנגדויות להצעות חוק ולקצר את הליך החקיקה. שר יוכל להשתמש באסיפות אזרחים כחלק מפרסום תזכירי חוק להערות הציבור, ובכך לחזק את התמיכה בו.

18 באופן תיאורטי, קיימת אפשרות להקים גורם שיהיה אמון על אסיפות אזרחים במסגרת רשות או משרד ממשלתי, אך אנו סבורים שיש להפקיד כלים המיועדים לחקיקה בידי הכנסת בלבד. כמו כן, ישנן הצעות להעניק סמכויות המיועדות לצמצום מחלוקות בידי בית הנשיא. עמדתנו היא כי כוחו של נשיא המדינה הוא בהיותו מוסד שאינו פוליטי, וכי ככל שיינתנו בידי סמכויות פוליטיות, עיקרון חשוב זה ייפגע.

2. שלב ההכנה – מיפוי רגשי ותרבותי מעמיק:

- **מחקר רקע מבוסס אמפתיה** – במקום סקירת עמדות, השלב הראשון כולל מחקר איכותני עמוק, שמטרתו: זיהוי הדאגות הרגשיות והזהותיות אשר מניעות עמדות פוליטיות. זאת, דרך ראיונות עומק עם נציגים מכל קבוצה, וכן קבוצות מיקוד המתמקדות בחוויות ובפחדים. מטרת המחקר איננה רק לבחון מה אנשים חושבים, אלא מדוע הם חשים כפי שהם חשים.
- **דיון במעגלים** – התהליך ייפתח במפגש משותף של כל חברי האסיפה. ככל שיידרש, עשוי להיות שלב ביניים שבו תיערכנה פגישות נפרדות בתוך כל קהילה להבנת הדאגות הפנימיות, במטרה לאפשר לכל קבוצה לבטא את חששותיה במנותק מהצורך להגן על עמדתה מול "האחר".
- **שפת הזמנה מותאמת תרבותית** – ההזמנה להשתתפות בתהליך תהיה מנוסחת במושגי היסוד של כל קהילה, תוך התייחסות מפורשת לדאגותיה. עבור קהילות דתיות, למשל, הזמנה עשויה להדגיש את החשיבות של "חסד, צדקה ומשפט" או "שמירת כבוד הבריות", בעוד שעבור קהילות חילוניות ליברליות היא תדגיש ערכים של צדק חברתי ושוויון.

3. מבנה הדיון – הכרה קודמת לפתרון:

- **פתיחה בעדויות אישיות** – במסגרת מתווה הדיון, המפגשים נפתחים בעדויות אישיות של נציגים מכל קבוצה ביחס לדאגות, החששות והפחדים. העדויות אינן מתמקדות בעמדות פוליטיות, כי אם בחוויות אנושיות. כך למשל, במקום לדבר על "עמדה כלפי רפורמה משפטית", משתתף עשוי לחלוק את תחושת האיום על דרך החיים.
- **מיפוי דאגות מובנה** – ייעשה שימוש בכלים ויזואליים וטכנולוגיים מתקדמים לתיעוד הדאגות השונות ללא שיפוטיות או ביקורת, באמצעות סדנאות מובנות וכלי עבודה קבוצתיים. התוצאה היא "קיר דאגות" משותף, המאפשר למשתתפים לראות לנגד עיניהם את מורכבות החששות של כל קבוצה.
- **תרגומים זהותיים** – הדאגות יוצגו במושגים המוכרים לקבוצות השונות, באמצעות הדיאלוג המודרך בקבוצות מעורבות. למשל, דאגה מ"איבוד זהות יהודית" עשויה להיות מתורגמת עבור קהל חילוני כ"איבוד ייחודיות תרבותית" או "הומוגניזציה גלובלית".

4. שלב העיבוד – מהדאגות למתווה פעולה:

- **כרשנות זהותית** – ניתוח תוצאות התהליך תוך התחשבות בהיבטים הזהותיים והתרבותיים, ולא רק במהות העמדות. זה כולל הבנה של הקשרים התרבותיים והדתיים שמאחורי עמדות שונות, זיהוי מקורות הסמכות המבססים עמדות שונות, והבנת האופן שבו זהות קבוצתית משפיעה על תפישת בעיות ופתרונות.
- **זיהוי דאגות משותפות** – חיפוש אחר דאגות החוצות קווי מחנה, גם אם הן מובעות בשפות שונות, כחלק מתהליך גיבוש ההמלצות. לעיתים קרובות, קבוצות שונות חולקות דאגות בסיסיות – כמו רצון לשמור על איכות חיים לילדים, או פחד מפני אלימות – אך מבטאות אותן בדרכים שונות.

תנאי שני – מתן קרדיט מוסרי הדדי

1. שלב הגיוס – בניית לגיטימציה הדדית:

- **הצגת נרטיב מוסרי מורכב** – במקום להציג את המחלוקת כוויכוח בין "טוב" ל"רע", התהליך מתייחס לשתי תפישות (או יותר) מוסריות לגיטימיות. זה כולל הכנת חומרי רקע שמציגים את הבסיס הערכי של כל עמדה, הדגמת האופן שבו עמדות שונות נובעות מערכים משותפים אך מפרשנויות שונות שלהם, והצגת תרומות היסטוריות של כל קבוצה לחברה הישראלית.
- **הכנת נציגים לקבלת הטוב כמניע** – תדרוך מעמיק של המשתתפים על הנחת היסוד שלפיה, כל הצדדים פועלים מתוך כוונה טובה. זה כולל סדנאות בהכרת האחר, תרגילים לפיתוח אמפתיה ולימוד ההיסטוריה והתרבות של קבוצות אחרות. המטרה היא לא הסכמה, אלא הבנה; יכולת לראות את הטוב שבדעות השונות.
- **מיכוי התרומות המוסריות** – הדגשת התרומות הייחודיות של כל קבוצה לחברה הישראלית, למשל: תרומת הקהילה החרדית לשמירת המסורת והלימוד, תרומת הקהילה הדתית-לאומית להתיישבות ולביטחון, תרומת הקהילה החילונית לחדשנות ולמדע, ותרומת הקהילה המזרחית לשמירת אותנטיות ותרבות.

2. מבנה הדיון – חיזוק קרדיט מוסרי:

- **כללי שיח מחזקי קרדיט** – פיתוח כללי דיון המונעים פגיעה בקרדיט המוסרי. זה כולל איסור על שפיטת מניעים ("הם לא באמת מאמינים בזה"), חובת הכרה בטוב שבכוונות ("אני רואה שזה חשוב לך מאוד"), עידוד חיפוש אחר הערך המוסרי בעמדות שונות ("מהו הערך שמנחה אותך בעמדה הזו?"), והימנעות משפה מזלזלת או מתנשאת.
- **תרגילי זיהוי ערכים משותפים** – פעילויות המדגישות ערכים משותפים בסיסיים. זה עשוי לכלול דיון בסיפורים מהמסורת היהודית הרלוונטיים לכל הצדדים, זיהוי ערכים משותפים כמו "אהבת ישראל" או "תיקון עולם", ותרגילים המדגימים כיצד ערכים אלה באים לידי ביטוי בדרכים שונות בקרב קבוצות שונות.

3. טכניקות ניחוח וגישור:

- **שפת ה"גם-וגם"** – עידוד שפה המכירה בערכים מתחרים לגיטימיים, במקום מחשבה בינרית של "או-או". למשל, במקום דילמה בין חירות לביטחון, השיח יתמקד בשאלה: כיצד אפשר לשמור הן על חירות והן על ביטחון.
- **התמקדות בדילמות מוסריות** – במקום דיון בעמדות קטגוריות, התמקדות בדילמות המחייבות איזון בין ערכים. מיקוד כזה מאפשר לכל הצדדים להכיר בכך שאין פתרונות פשוטים, ושכל אחד מתמודד עם מתחים דומים בין ערכים שונים.
- **פרספקטיבה היסטורית** – הצגת המחלוקות הנוכחיות כחלק ממסורת דמוקרטית עתיקת יומין. זה כולל לימוד מקרים היסטוריים של פתרון מחלוקות, הדגמת האופן שבו חילוקי דעות דומים נפתרו בעבר, והצגת הקונפליקט הנוכחי כהזדמנות לחיזוק הדמוקרטיה, ולא כאיום עליה.

תנאי שלישי – יכולת לשאת באי הסכמות לצד חתירה להסכמות רחבות (מבנה רב שכבתי של הסכמות)

1. תכנון התהליך – הסכמות מדורגות:

- **הסכמה על כללי המשחק** – הצעד הראשון בכל תהליך הוא בחינה והסכמה על העקרונות הדמוקרטיים הבסיסיים שמאפשרים את הדיאלוג. זה כולל עקרונות כמו כבוד הדדי, זכות לביטוי, נכונות להקשיב והכרה בכך שלכל צד יש תרומה לגיטימית לדיון. חשוב להדגיש שהסכמה זו איננה טכנית, אלא ערכית. היא מבססת את הקרקע המוסרית המשותפת לדיאלוג.
- **הסכמה על תהליכי קבלת החלטות** – גיבוש מנגנונים לקבלת החלטות גם במצבי מחלוקת. זה כולל קביעה של סוג ההחלטות הדורשות קונצנזוס מלא, אלו אשר יכולות להתקבל ברוב, ואלו שיכולות להישאר פתוחות. המנגנונים כוללים גם הסכמה על אופן ניהולם של מצבים שבהם לא ניתן להגיע להסכמה, לרבות אפשרויות של הפרדה מכובדת (על כך בהמשך) או פתרונות מקבילים.
- **הסכמה על מרחבי אי הסכמה לגיטימית** – זיהוי והגדרה של תחומים שבהם אי הסכמה היא לגיטימית ובריא. לא כל מחלוקת צריכה להיפתר, ויש ערך בשמירה על מגוון דעות בנושאים מסוימים. ההסכמה כוללת גם הבנה של איך לחיות עם אותן מחלוקות בלי שיפגעו ביכולת לפעול יחד בתחומים אחרים.

2. כלים לניהול מתח בונה:

- **מיכוי רמות הסכמה** – יצירת "מפת הסכמה" מפורטת, שמזהה נושאים על פי רמת ההסכמה הקיימת או האפשרית. המפה כוללת שלוש קטגוריות עיקריות: נושאים עם הסכמה רחבה (שבהם ניתן לקדם פעולה מיידי); נושאים עם הסכמה חלקית (הדורשים עבודה נוספת, אך קיים פוטנציאל להסכמה); ונושאים עם אי הסכמה עמוקה (שבהם הדגש הוא על דרכים לחיים משותפים למרות המחלוקת).
- **דיון על אופן הדיון** – התמקדות לא רק בתוכן המחלוקות, אלא גם באופן שבו מנהלים אותן. זה כולל פיתוח שפה משותפת לדיון, יצירת מסגרות לביטוי חילוקי דעות ללא פגיעה באמון, ובניית יכולות להפריד בין דחיית עמדה לבין דחיית האדם המציג אותה.
- **פיתוח שפה משותפת** – יצירת מילון מושגים וערכים שמאפשר לכל הצדדים להבין זה את זה, גם כשהם לא מסכימים. זה לא אומר שהמשמעויות זהות, אך יש הבנה של ההבדלים. למשל, המושג "חירות" עשוי להתפרש אחרת בקרב קבוצות שונות, וחשוב שכולם יבינו את המשמעויות השונות.

3. מנגנונים לניהול משברים:

- **הסכמות זמניות** – פיתוח מנגנונים לקבלת החלטות לתקופת זמן מוגבלת, שמאפשרת בחינה מחודשת. הדבר מאפשר לקבוצות שאינן שבעות רצון מהחלטה לדעת שהיא לא סופית, ויוצר מנגנון למידה ושיפור. ההסכמות הזמניות כוללות גם מדדי הצלחה ברורים ותהליכי הערכה מובנים.
- **הסכמות מסגרתיות** – פיתוח פתרונות המאפשרים לקבוצות שונות לנהוג אחרת בתחומים מסוימים, תוך שמירה על המסגרת המשותפת. למשל: אוטונומיה תרבותית/דתית בתחום מסוים, מנגנונים של פדרליזם תרבותי ועוד.

• **מנגנוני הפרדה מכובדת** – כשחוסר ההסכמה עמוק מדי, נדרשות דרכים לפעולה נפרדת תוך שמירה על כבוד הדדי. אין זה אומר ויתור על המחויבות הדמוקרטית, אלא מציאת דרכים לחיות יחד תוך הכרה בכך שחלק מהנושאים יישארו שנויים במחלוקת.

ג. שיתוף ציבור רחב | מנגנון לטיפול ב"אדישות וניכור"

מה למדנו מכפורם "שובר שוויון"?

קבוצות רבות בחברה הישראלית חשות "לא נשמעות" במערכת הפוליטית. הן מפתחות ציניות כלפי תהליכי קבלת ההחלטות ומתרחקות מהחיים הציבוריים. מצב זה יוצר מעגל קסמים: ככל שיותר קבוצות מתרחקות, כך המערכת נשלטת יותר בידי קיצוניים מכל צד. אף במנגנוני ההתייעצות הציבורית הקיימים בישראל ישנן חולשות מובנות, אשר מביאות להדרה של קבוצות משמעותיות בחברה.

בעבודת הפורום ניכר היה כי אנשים מוכנים להשקיע בתהליכים ציבוריים כל עוד הם חשים שקולם נשמע באמת ושהתהליך מכבד את זהותם. בפורום, משתתפים שהגיעו עם ציניות עמוקה השתנו כאשר הרגישו שלראשונה, משהו באמת מקשיב להם, ולא מנסה "לתקן" אותם. ההצטרפות של חברי מרכז הליכוד לפורום הבליטה עד כמה לקבוצות מסוימות אין ייצוג בחברה האזרחית, באופן שמונע דיון מעמיק בין הציבורים השונים על אודות הליכי חקיקה ושינויי מדיניות ברמה הארצית ובעיקר במקומית. זאת, כאשר על החברה האזרחית נשען חלק גדול מהמנגנונים הקיימים לשיתוף ציבור.

המנגנונים הקיימים

שיתוף הציבור הרווח בארץ ובעולם מבוסס על ההנחה, שאזרחים יכולים לנתח נושאים מורכבים באופן רציונלי ולהגיע לעמדות מושכלות כאשר הם חשופים למידע מקצועי ולדיון מובנה. המתודולוגיות הקיימות מתמקדות בהעברת מידע, בהצגת חלופות מדיניות ובגיבוש עמדות באמצעות דיון רציונלי. התהליכים מתעלמים ברובם מהרובד הזהותי-רגשי, ומניחים שאפשר "להשאיר את הפוליטיקה בבית"; להתמקד ב"עובדות" ובשיקולים "אובייקטיביים".

ניתן להצביע על שלושה אופנים מרכזיים של שימוש בשיתוף ציבור בישראל כיום: הפצת תזכירי חוק ממשלתיים להערות הציבור;¹⁹ שיתוף ציבור שנעשה על ידי משרדי ממשלה ויחידות סמך;²⁰ ושיתוף ציבור ברשויות המקומיות.²¹ התהליך נעשה בדרך כלל בנושאים שאינם זהותיים, אך לדעתנו, הוא עשוי להיות רלוונטי גם בהם.

ההצעה שלנו

אנו מציעים שינוי תפיסתי של מנגנון שיתוף הציבור בישראל, כך שלא ישמש ל"איסוף דעות" בלבד, אלא יהווה תהליך של החזרת קבוצות מודרות למרכז השיח הציבורי. החידוש במתודולוגיה המוצעת הוא ההכרה בכך שבחברה מקוטבת זהותית, התעלמות מהמאפיינים

19 ראו: משרד המשפטים, 2022.

20 ראו: משרד ראש הממשלה, 2025.

21 ראו: נגיד ואח', 2022.

הזהותיים של הסוגיות ושל המשתתפים איננה "ניטרליות", כי אם העדפה מובלעת של קבוצות החשות בנוח עם שיח "רציונלי" מופשט. במקום זאת, המתודולוגיה החדשה מכירה בכך שזהות היא לא הפרעה לשיח, אלא מרכיב מובנה בו. סביב הבנה זו נבנים התהליכים. בדרך זו מתאפשרת השתתפות אמיתית של קבוצות שורשיות שנטו להתרחק מתהליכי שיתוף ציבור, ונוצר בסיס אמפתי לדיאלוג החורג מעמדות פוליטיות מקובעות. התוצאה היא לא רק השתתפות רחבה יותר, אלא איכות דיאלוג שונה בתכלית – דיאלוג המתחיל מהכרה הדדית ומגיע לפתרונות בני קיימא, במקום להתחיל מעמדות ולהגיע לפשרות זמניות. במילים אחרות, אנו מציעים הן הרחבה של השימוש בשיתוף הציבור לנושאים נוספים, לרבות זהותיים, והן העמקה של תהליכי שיתוף הציבור.

ניתן לזהות בהצעתנו שלושה הבדלים מהותיים ביחס לתהליך הרווח:

1. הזמנה מותאמת תרבותית: פנייה לכל קבוצה ב"שפתה" ובמושגים הנהירים לה.
 2. הכרה בדאגות תחילה: התחלה בהבנת הפחדים והתקוות, לא בהצגת עמדות.
 3. דוח רב קולי: במקום "ממצאים", הצגת מגוון נרטיבים לגיטימיים.
- את השינויים הללו אנו מציעים לאמץ לתוך שלושת סוגי שיתוף הציבור הקיימים כיום.

מענה לשלושת התנאים

תנאי ראשון – הכרה בדאגות, בכאבים ובפחדים תחילה

1. שלב ההכנה – מיפוי רגשי ותרבותי מעמיק:
 - **מחקר רקע מבוסס אמפתיה** – כמו במנגנון הקודם, מטרת המחקר איננה רק לבחון מה אנשים חושבים, אלא למה הם חשים כפי שהם חשים, באמצעות סקרים איכותניים מקדימים וניתוח תוכן של דיונים ציבוריים קיימים.
 - **מפגשים קהילתיים** – בכל קבוצה או אזור גיאוגרפי יתקיימו מפגשים קהילתיים שכוללים טכניקות של מיפוי קולקטיבי של זיכרונות, פחדים ותקוות, כדי לאפשר לחברי כל קבוצה לבטא את חששותיהם בלי צורך להגן על עמדתם מול "האחר".
 - **שפת הזמנה מותאמת תרבותית** – ההזמנות להשתתפות בתהליך מנוסחות במושגי היסוד של כל קהילה ותוך התייחסות מפורשת לדאגותיה.

2. מבנה הדיון – הכרה קודמת לפתרון:

- **כתיחה בעדויות אישיות** – המפגשים הקהילתיים נפתחים בעדויות אישיות של נציגים מכל קבוצה ביחס לדאגות, החששות והפחדים. העדויות אינן מתמקדות בעמדות פוליטיות אלא בחוויות אנושיות.
- **מיפוי דאגות מובנה** – שימוש בכלים ויזואליים וטכנולוגיים מתקדמים לתיעוד הדאגות השונות ללא שיפוטיות או ביקורת. בהתייעצויות ציבוריות, מהלך זה כולל שימוש בפלטפורמות דיגיטליות אינטראקטיביות ובמיפוי קולקטיבי של הדאגות בזמן אמת. גם במנגנון זה, התוצאה היא "קיר דאגות" משותף, המאפשר למשתתפים לראות את המורכבות שבחששות של כל קבוצה.
- **תרגומים זהותיים** – הצגת אותן דאגות במושגים המוכרים לקבוצות השונות באמצעות

חומרי הסברה מותאמים. למשל, דאגה מ"איבוד זהות יהודית" עשויה להיות מתורגמת עבור קהל חילוני כ"איבוד ייחודיות תרבותית" או "הומוגניזציה גלובלית".

3. שלב העיבוד: מהדאגות למתווה פעולה

- **כרשנות זהותית** – ניתוח תוצאות התהליך תוך התחשבות בהיבטים הזהותיים והתרבותיים, ולא רק במהות העמדות. זה כולל הבנה של ההקשרים התרבותיים והדתיים שמאחורי העמדות השונות, זיהוי מקורות הסמכות המבססים עמדות שונות, והבנת האופן שבו זהות קבוצתית משפיעה על תפישת בעיות ופתרונות.
- **זיהוי דאגות משותפות** – דוח מסכם רב שכבתי המציג דאגות חוצות קווי מחנה, גם אם הן מובעות בשפות שונות. לעיתים קרובות, כפי שראינו גם במנגנון אסיפות האזרחים, קבוצות שונות חולקות דאגות בסיסיות – כמו רצון לשמור על איכות חיים לילדים, או פחד מפני אלימות – אך מבטאות אותן בדרכים שונות.

תנאי שני – מתן קרדיט מוסרי הדדי

שיתוף הציבור מבוסס על התובנה שכאשר מעצבים מדיניות מסוימת, יש לקחת בחשבון את הידע ואת העמדות של האנשים המושפעים ממנה. כאשר מחילים על תובנה זו את התנאי למתן קרדיט מוסרי, מתחדד כי כחלק משיתוף הציבור, יש להתייחס גם לערכים של קבוצות שונות:

- מניעת קיטוב של "צודקים מול טועים" – כל הצדדים נתפשים כבעלי בסיס מוסרי תקף. הדיון אינו בין אמת לשקר, אלא בין פרשנויות שונות של ערכים משותפים, או בין ערכים לגיטימיים המתנגשים זה בזה.
- דגש על התהליך המוסרי – האופן שבו מגיעים להחלטות חשוב לא פחות מתוכן ההחלטות. תהליך שמכבד את כל הצדדים ונותן להם ביטוי הוגן יכול להוביל לקבלה גדולה יותר של התוצאה, גם אם היא לא מספקת את כל הצדדים במלואה.

1. עיצוב שאלות ותהליכים:

- **שאלות מאוזנות מוסרית** – ניסוח שאלות המכירות בלגיטימיות של עמדות מתחרות. למשל, במקום לשאול: "האם תומכים בפגיעה בדמוקרטיה?", שאלה מאוזנת תהיה: "כיצד לאזן בין הצורך בביקורת שיפוטית לבין הצורך בקבלת הלגיטימיות והבחירה הדמוקרטית של ההנהגה?".
- **הרכב מייצג וכולל** – הבטחת ייצוגיות לא רק דמוגרפית, אלא גם של קולות מכל הקצוות המוסריים. זה כולל מנגנונים להבטחת השתתפות של קבוצות שעלולות להימנע מתהליכים פוליטיים, יצירת סביבה בטוחה לביטוי עמדות לא־פופולריות, ומתן במה שווה לכל הגישות המוסריות הלגיטימיות.
- **במה לנרטיבים מוסריים שונים** – יצירת מקום לכל צד להציג את הבסיס המוסרי לעמדתו. אין הכוונה רק להצגת עמדות, אלא להבנת הערכים, החוויות וההשקפות שמאחוריהן.

2. תהליך העיבוד וההפצה:

- **דוח רב קולי** – במקום דוח אחד המציג את "האמת", הצגת מספר נרטיבים מוסריים לגיטימיים. כל נרטיב מקבל ייצוג הוגן ומעמיק, והדוח מראה את הקשרים והמתחים בין נרטיבים שונים. הדגש הוא על הבנה, ולא על הכרעה.

- **זיהוי איזונים מוסריים** – במקום פתרונות חד ממדיים, הצגת איזונים אפשריים בין ערכים מתחרים. זה כולל מיכוי של השלכות מוסריות של בחירות שונות, הצגת trade-off בין ערכים שונים, והכרה בכך שבחירות מוסריות הן לעיתים קרובות בחירות בין אפשרויות טובות מתחרות.
- **שפה מכבדת** – שימוש עקבי בשפה שמכבדת את כל הצדדים ושאינה מייצרת דה-לגיטימציה למי מהם. זה כולל הימנעות ממושגים טעונים, שימוש בטרמינולוגיה ניטרלית והקפדה על הצגה הוגנת של כל העמדות.

תנאי שלישי – יכולת לשאת באי הסכמות לצד חתירה להסכמות רחבות

- שיתוף ציבור במודל הקיים נוטה לחפש קונצנזוס או לבסס החלטות על דעת הרוב. המתודולוגיה המוצעת נוקטת גישה שונה במהותה:
- **הכרה באי הסכמה כערך** – המחלוקת אינה בעיה שיש לפתור, אלא מצב טבעי ואפילו רצוי בחברה דמוקרטית בריאה ותוססת. המגוון בדעות תורם לעושר התרבותי ולמניעת חשיבה קבוצתית מסוכנת.
 - **יצירת מנגנונים לחיים עם מחלוקת** – במקום ביטול המחלוקת, יצירת דרכים לחיות איתה בצורה בונה. זה כולל מוסדות שמתוכננים להכיל מחלוקת, תהליכים שמאפשרים ביטוי למגוון דעות ומנגנונים למניעת הסלמה של מחלוקות לכדי קונפליקט הרסני.
 - **דגש על איכות התהליך** – האופן שבו מנהלים מחלוקות חשוב לא פחות מפתרון. תהליך הוגן, שקוף ומכבד עשוי להוביל לקבלה של תוצאות גם כאשר הן אינן מספקות את כולם. האמון בתהליך הוא לעיתים חשוב יותר מהסכמה על התוכן.

1. עיצוב התהליך – הדרגתיות ומורכבות:

- **שלבים מדורגים** – התחלת התהליך בנושאים בעלי פוטנציאל הסכמה גבוה, ומעבר הדרגתי לנושאים מורכבים יותר. סדר כזה מאפשר בניית אמון ויכולות דיאלוג לפני ההתמודדות עם הנושאים ה"כבדים". השלבים כוללים גם "ניצחונות מהירים", אשר מראים כי דיאלוג כורה הוא אפשרי.
- **אופציות מרובות** – במקום חיפוש אחר פתרון אחד ויחיד, פיתוח מספר אלטרנטיבות לגיטימיות שקבוצות שונות יכולות לחיות איתן. זה כולל פתרונות מקבילים לקבוצות שונות, אפשרויות בחירה בין מסלולים שונים, ויצירת מרחב למגוון גישות באותו נושא.
- **מנגנוני משוב** – מערכות המאפשרות התאמה ושינוי על בסיס התנסות. הכרה בכך שאף תהליך אינו מושלם, ושתמיד יש מקום ללמידה ולשיפור. המנגנונים כוללים הערכה שוטפת, אפשרויות לשינוי כיוון ויכולת להתאים את התהליך לצרכים המתפתחים.

2. כלים לתקשורת ולהפצה מפותחת:

- **דוחות רב ממדיים** – במקום דוח אחד, הצגת ממצאים בפורמטים שונים המותאמים לקהלים שונים. זה כולל דוח אקדמי מפורט, סיכום מנהלים, חומרי הסברה לציבור הרחב ועיבודים ספציפיים לקהילות שונות. כל פורמט מותאם לשפה ולתרבות של קהל היעד.

- **מיכוי הסכמות ומחלוקות** – הצגה ויזואלית ברורה של מה מוסכם ומה שנוי במחלוקת. זה כולל "מפות הסכמה" אינטראקטיביות, תרשימים המראים אזורי חפיפה ומחלוקת, וכלים המאפשרים לאנשים לראות היכן הם נמצאים ביחס לאחרים.
- **שפה מובחנת** – שימוש בטרימינולוגיה מדויקת שמבדילה בין סוגים שונים של הסכמות ואי הסכמות. זה כולל הבחנה בין אי הסכמה עובדתית לערכית, בין מחלוקת זמנית לעקרונית ובין חוסר הסכמה לחוסר מידע.

ניתוח המנגנונים המוצעים

תנאי ראשון: הכרה בדאגות, בכאבים ובפחדים תחילה	תנאי שני: קרדיט מוסרי הדדי	תנאי שלישי: יכולת לשאת אי-הסכמות לצד חתימה להסכמות רחבות
תקופת עיון	יצירת זמן מוגן לעיבוד רגשי וזהותי של הצעת חוק רגישה; פתיחת תהליך החקיקה בהקשבה לדאגות הקבוצות השונות.	מנגנון שמאפשר דיון מעמיק ומושהה; לא ביטול של מחלוקות אלא עיבודן בצורה שקולה.
אסיפות אזרחים מבוססות ייצוגיות זהותית-תרבותית	תהליך ההכנה כולל מחקר עומק רגשי-תרבותי ופתיחה בעדויות אישיות של המשתתפים.	ההרכב רחב ומגוון מבחינה זהותית-תרבותית, והנחיה מתאימה שמייצרים יחד לגיטימציה לנרטיבים המוסריים השונים.
שיתוף ציבור רחב	מגיש את הדיון לקהלים מגוונים, ומעודד ביטוי של הדאגות שלהם.	מבוסס על תפיסה שהציבור הרחב פועל ממניעים טובים וראוי לאמון מוסדי.

המנגנונים הקיימים בישראל סובלים ממספר **חולשות מובנות** שהמתודולוגיה המוצעת מבקשת לתקן:

- **העדפה למגזר מרכזי ליברלי** – הנטייה לרתום בעיקר אוכלוסיות מרכזי-שמאל עירוניות גורמת לכך שתהליכי שיתוף ציבור רבים לוקים בחסר. המתודולוגיה החדשה משקיעה מאמץ מיוחד ברתימת קבוצות שמרניות ומסורתיות, תוך הכרה בכך שללא השתתפותן, כל תהליך יהיה חלקי.
- **הימנעות מנושאים זהותיים** – התמקדות בנושאים "טכניים" תוך הימנעות מהסוגיות הערכיות המרכזיות. המתודולוגיה החדשה מכירה בכך שהנושאים הזהותיים אינם בגדר "טאבו" שיש להימנע ממנו – הם הלב של המחלוקות, ויש להתמודד עימם ישירות, אך בעדינות.
- **שפה לא מותאמת** – שימוש בשפה ובמושגים שאינם מובנים לכל הקבוצות ואף זרים לקבוצות מסוימות. המתודולוגיה מושקעת בפיתוח שפה המובנת והמכובדת על ידי כל הקבוצות, תוך הימנעות מז'רגון אקדמי או פוליטי שעלול להרחיק אוכלוסיות מסוימות.
- **חוסר אמון במוסדות** – אוכלוסיות שמרניות רבות רואות במוסדות הקיימים כמוסד נגדן. המתודולוגיה החדשה בונה תהליכים חדשים שאינם נשענים על מוסדות קיימים בעייתיים, ויוצרת מסגרות שונות שיכולות לזכות באמוןם של כל הצדדים.

המענה הייחודי של "שובר שוויון"

- **פנייה מותאמת לציבור מגוון** – השימוש בשפה ובמושגים המוכרים והנתפשים כמכבדים בקרב אוכלוסיות שונות אינו מתנשא או מניפולטיבי, אלא נובע מהבנה אמיתית של עולמות המשמעות שלהן. זה כולל שימוש במושגים דתיים, ערכי משפחה, מסורת וקהילה באופן אותנטי ומכבד.

- **התמודדות עם השאלות הקשות** – במקום הימנעות מנושאים זהותיים, התמודדות ישירה איתם, תוך מתן כלים להתמודדות בונה. זה כולל דיון פתוח בשאלות כמו יחסי דת ומדינה, זהות יהודית, יחסי ערבים ויהודים ותפקיד המסורת בחברה מודרנית.
- **בניית גשרים תרבותיים** – יצירת מרחבים שבהם תרבויות שונות יכולות לפגוש זו את זו, בלא שאחת תיאלץ לוותר על זהותה. הגשרים אינם טכניים אלא תרבותיים-רגשיים, ונשענים על הבנה עמוקה של כל תרבות.
- **פיתוח דיאלוג מכבד** – דגש על כבוד הדדי ועל הכרה בתרומות הייחודיות של כל תרבות. הכבוד אינו נימוס חיצוני, אלא הכרה פנימית בכך שתרבויות שונות מביאות פרספקטיבות שונות וחשובות לשולחן הדיון.

פוטנציאל לשינוי מהותי

יישום המתודולוגיה המוצעת עשוי להוביל לשינויים מהותיים במרקם הפוליטי והחברתי בישראל:

- **הרחבת המעגלים הדמוקרטיים** – רתימת אוכלוסיות רחבות יותר לתהליכי קבלת ההחלטות, ובכללן קבוצות שחשו מודרות מהפוליטיקה או שבחרו להתרחק ממנה. ההרחבה תורמת לגיטימיות של התהליכים הדמוקרטיים ולמידת הייצוגיות שלהם.
- **הפחתת הקיטוב** – יצירת מנגנונים לדיאלוג במקום לקיטוב. במקום שהמערכת הפוליטית תעודד הקצנה כדי לגייס תמיכה, התהליכים החדשים יעודדו מתינות ויכולת להבין את האחר.
- **חיזוק הדמוקרטיה** – העמקה של התרבות הדמוקרטית באמצעות שיתוף רחב יותר. כאשר אנשים מקבוצות שונות משתתפים יחד בתהליכים דמוקרטיים איכותיים, הם מפתחים הערכה לדמוקרטיה ויכולות דמוקרטיות.
- **פיתוח חוסן חברתי** – בניית יכולת להתמודד עם משברים בדרך של דיאלוג, ולא של קונפליקט. חברה שיודעת לנהל מחלוקות בצורה בונה היא חברה חזקה יותר, המסוגלת להתמודד עם אתגרים פנימיים וחיצוניים.

לקראת תרבות דמוקרטית מושתתת סולידריות

המתודולוגיה והמנגנונים המוצעים במסמך זה מייצגים ניסיון שאפתני: לתרגם את העקרונות התיאורטיים של פורום "שובר שוויון" לכלים מעשיים בדיאלוג דמוקרטי. זאת, בהתבסס על הבנה עמוקה של המורכבות הזהותית והתרבותית המאפיינת את החברה הישראלית, ועל הכרה בכך שהקיטוב העכשווי איננו פוליטי בלבד, אלא נוגע לשורשי הזהות והשייכות.

התובנות המרכזיות

- **מעבר מעמדות לדאגות** – התנאי הראשון למלד אותנו שדיאלוג אמיתי חייב להתחיל בהבנת הדאגות העמוקות שמאחורי העמדות הפוליטיות. כאשר אנו מבינים את הפחדים, התקוות והחלומות של האחר, אנו יוצרים בסיס אמפתי לדיאלוג שאינו אפשרי כשמתמקדים בעמדות בלבד.
- **מלגיטימיות לקרדיט מוסרי** – התנאי השני מראה שעבור דיאלוג בר קיימא, לא מספיק

להכיר בזכותו של האחר להחזיק בעמדה שונה; יש להכיר בכך שעמדתו זו נובעת מערכים לגיטימיים ומכוונות טובות. קרדיט מוסרי הוא תנאי לאמון, ואמון הוא תנאי לדיאלוג אמיתי.

• **מקונצנזוס לחיים משותפים** – התנאי השלישי מלמד שהמטרה אינה בהכרח הסכמה מלאה, כי אם יכולת לחיות יחד למרות המחלוקות. דמוקרטיה בריאה אינה חפה ממחלוקות, אך יודעת לנהלן בצורה בונה.

האתגרים הגדולים

- **הקושי הפוליטי** – במערכת פוליטית המבוססת על תחרות ועל הצדקה פנימית של כל מחנה, קשה לחזק תהליכים מטשטשי גבולות ויוצרי הבנה הדדית. נדרשים תמריצים פוליטיים לדיאלוג ומחיר פוליטי לקיטוב.
- **הקושי התרבותי** – בחברה המורגלת לקיטוב, התנגדות ומחאה, למידה ואימוץ של כלי דיאלוג חדשים דורשים זמן וסבלנות. נדרש שינוי תרבותי עמוק, שיתחיל במערכת החינוך ויתרחב לכל תחומי החיים.
- **הקושי המעשי** – התהליכים המוצעים הם איטיים ויקרים יחסית להליכי קבלת החלטות רגילים. נדרשת הוכחה לכך שההשקעה משתלמת, בצד יצירת "מסלול מהיר" לנושאים דחופים.

הפוטנציאל

אנו סבורים כי למרות האתגרים, הפוטנציאל לשינוי חיובי הוא משמעותי. החברה הישראלית מפגינה עייפות מהקיטוב וכמיהה לדרכי פעולה חלופיות. הקיטוב הרגשי בישראל אינו קבוע, כפי שמראה המחקר; הוא לא רק התחזק, אלא גם נחלש בתקופות מסוימות ושינה צורה באחרות – מה שעשוי להצביע על כך שהוא איננו בלתי הפיך. יתרה מזאת, ישראל היא חברה צעירה ודינמית, עם מסורת עשירה של התמודדות עם אתגרים. חברה שבה הדמוקרטיה נתפשת עדיין כערך מרכזי על ידי הרוב הגדול של האזרחים מכל הקבוצות.

המתודולוגיה המוצעת במסמך זה אינה מתכון קסם, אלא מדריך ראשוני הדורש התאמה, בדיקה ושיפור מתמיד. יישומה דורש מחויבות מצד מנהיגים מכל המחנות, השקעה של משאבים ציבוריים, ובעיקר, נכונות של אזרחים מכל הקבוצות לצאת מאזור הנוחות ולפגוש את האחר. הזמן לפעולה הוא עכשיו, שכן הקיטוב עלול לגדול ככל שהמציאות תזמן אתגרים רבים יותר, וככל שהטכנולוגיה תעודד תיבות תהודה נוקשות יותר. הקיטוב הרגשי בישראל הגיע לרמות המסכנות את היסודות הדמוקרטיים, אך טרם חצה את הגבול להיותו בלתי הפיך. עוד יש אמון בסיסי בדמוקרטיה ונכונות לדיאלוג, אך אלה הולכים ונשחקים.

המתודולוגיה של "שובר שוויון" מציעה דרך קדימה. דרך המבוססת על הכרה בעושרה התרבותי והרוחני של החברה הישראלית, במקום על ניסיון למחוק את ההבדלים. היא מציעה דמוקרטיה שאינה רק בבחינת מסגרת פוליטית, כי אם תרבות עמוקה – של הקשבה, כבוד והכרה הדדית. הדרך לא תהיה קלה, והתוצאות לא תהיינה מיידיות. אבל החלופה – המשך הקיטוב וההסלמה – מסוכנת לאין ערוך. הזמן פועל לרעתנו, אך עדיין לא אצל. המתודולוגיה המוצעת כאן היא צעד ראשון בדרך ארוכה, אך כזה שניתן לנקוט כבר היום. החזון הוא של חברה ישראלית בריאה, כזו שמצליחה להיות יהודית ודמוקרטית, מחוברת למסורת ופתוחה לעתיד, גאה בייחודיותה

ומכבדת את מגוון הזהויות המרכיבות אותה. זהו חזון שכדאי לפעול למענו, וכדאי להשקיע בו את המאמצים הנדרשים. מתודולוגיית שלושת התנאים מניחה עבורו מפת דרכים.

נספח א | מתודולוגיה פרקטית לאסיפות אזרחים - מדריך יישום

העבודה שנערכה בפורום "שובר שוויון" הקנתה ניסיון ביצירת דיון אפקטיבי במציאות של קיטוב. במובנים מסוימים, התהליך שעבר הפורום שיקף תהליך של אסיפת אזרחים בזעיר אנפין. מכאן, מעבר לתנאי היסוד לקיומו של דיון שהוצגו במסמך בהרחבה, נבקש להציע גם מתודולוגיה פרקטית ומעשית לאסיפת אזרחים, אשר מבוססת על המתודולוגיה שפותחה במסגרת הדיונים בפורום.

עקרונות מעצבים כוללים

המתודולוגיה המשולבת מבוססת על מספר עקרונות מנחים, אשר חוצים את כל שלושת התנאים החיוניים שהצגנו:

- **רגישות זהותית מתמשכת** – כל שלב בתהליך לוקח בחשבון את הרגישויות הזהותיות של הקבוצות השונות. זה כולל התאמה של השפה, הסמלים, המועדים ואפילו המקומות לזהויות השונות. הרגישות הזו איננה בגדר פנייה מתנשאת, אלא הכרה אמיתית בכך שזהות היא מרכיב מהותי בחיים האנושיים.
- **איטיות מכוונת** – תהליכים איטיים יותר מאפשרים בניית אמון הדרגתי. בניגוד לתרבות "התוצאות המהירות" הנהוגה בפוליטיקה, המתודולוגיה מכירה בכך שבניית אמון בין קבוצות שורשיות דורשת זמן. האיטיות איננה חולשה, כי אם כלי לבניית יסודות איתנים.
- **שקיפות מבוקרת** – פתיחות מרבית, תוך הימנעות מחשיפה העלולה לפגוע באמון. זה כולל שקיפות לגבי המטרות והתהליכים, אך גם הכרה בכך שחלק מהדיונים צריכים להתקיים במרחב מוגן. השקיפות כוללת גם הסברה מתמשכת לציבור על התהליך והתקדמותו.
- **למידה אדפטיבית** – יכולת להתאים ולשנות על בסיס הלמידה המתמשכת. הכרה בכך שכל תהליך הוא ניסוי, ושתמיד יש מקום לשיפור. זה כולל מנגנוני הערכה שוטפים, נכונות לשנות כיוון כשצריך ויכולת ללמוד מהצלחות ומכישלונות.

מעגל משוב מתמשך

התהליך איננו ליניארי, אלא מעגלי. הוא מאפשר חזרה לשלבים קודמים על בסיס הלמידה:

- **הערכה מתמשכת של רמת האמון** – מדידה שוטפת של מידת האמון והנכונות לדיאלוג בין הקבוצות. זה כולל סקרים, ראיונות עומק עם משתתפים וניטור של אינדיקטורים, כמו מידת הנכונות להשתתף במפגשים נוספים או להזמין אחרים להצטרף.
- **התאמת השיטות** – שינוי בכלים ובגישות על בסיס תוצאות ביניים. אם שיטה מסוימת לא עובדת עם קבוצה מסוימת, יש נכונות לנסות גישות אחרות. זה כולל ניסיון של פורמטים שונים, מקומות שונים ואפילו מנחים שונים.
- **חיזוק ההצלחות** – זיהוי ומיצוי של רגעי הסכמה והבנה הדדית. כאשר יש פריצות דרך קטנות, התהליך מחזק אותן ובונה עליהן. זה כולל חגיגה של הצלחות, תיעוד "סיפורי הצלחה" והפצת הלמידה לקבוצות אחרות.

המודל המוצע בחמישה שלבים

שלב 1 | הכנה תרבותית עמוקה – מחקר אתנוגרפי של כל קבוצה, בניית צוות משולב של מנחים מקבוצות שונות, והכנת חומרים תרבותיים מותאמים.

• מיפוי המצב הקיים

- ניתוח מעמיק של הקבוצות הרלוונטיות לנושא הנדון.
- זיהוי מנהיגים פורמליים ובלתי פורמליים בכל קבוצה.
- מחקר של השפה, הסמלים והערכים המרכזיים לכל קבוצה.
- הערכת רמת האמון הקיימת בין הקבוצות ובין לבין המוסדות.
- זיהוי מקרי דיאלוג מוצלחים וכושלים בעבר.

• בניית הצוות המוביל

- גיוס מנחים ומנחות מכל הקבוצות הרלוונטיות.
- הכשרה עמוקה בעקרונות המתודולוגיה.
- פיתוח הבנה משותפת של המטרות והתהליך.
- יצירת אמון פנימי בין חברי הצוות מקבוצות שונות.
- פיתוח כלים להתמודדות עם מתחים פנימיים.

• פיתוח חומרים תרבותיים

- תרגום המושגים המרכזיים לשפות התרבותיות השונות.
- הכנת חומרי הסברה מותאמים לכל קבוצה.
- פיתוח כלים ויזואליים ואינטראקטיביים.
- יצירת "מילון מושגים" משותף.
- הכנת מקרי בוחן ודוגמאות רלוונטיות.

שלב 2 | מעגלי הכרה פנימיים – מפגשים נפרדים בתוך כל קבוצה להבנת דאגות, פחדים ותקוות. שלב זה חיוני לשם בניית אמון פנימי עוד לפני המפגש עם "האחר".

• ארגון מפגשים קבוצתיים

- קיום 3-5 מפגשים בתוך כל קבוצה.
- מפגשים בסביבה מוכרת ובטוחה לכל קבוצה.
- מנחים מתוך הקבוצה או המקובלים עליה.
- שימוש בפורמטים מותאמים תרבותית (חברותא, מועצת זקנים, דיון אקדמי וכו').
- תיעוד הדאגות, הפחדים והתקוות של כל קבוצה.

• תהליכי הכרה עצמית

- עבודה על זיהוי הערכים המרכזיים של הקבוצה.
- בחינת ההיסטוריה המשותפת והזיכרון הקולקטיבי.

- זיהוי הדאגות העמוקות שמאחורי העמדות הפוליטיות.
- מיפוי התקוות והחלומות לעתיד.
- הבנת המורכבות הפנימית של הקבוצה.

• **הכנה למפגש עם האחר**

- דיון בפחדים ובחששות מהמפגש עם קבוצות אחרות.
- פיתוח כלים להתמודדות עם מתחים צפויים.
- הכנת "שגרירים" שיוכלו לייצג את הקבוצה בכבוד.
- יצירת מנדט ברור למשתתפים.
- הכנת אסטרטגיות לתקשורת מכבדת.

שלב 3 | מפגשי גישור ראשוניים – מפגשים משותפים ראשוניים המתמקדים בהכרה הדדית ובבניית קרדיט מוסרי. המטרה היא לא לפתור בעיות, אלא ליצור בסיס לדיאלוג.

• **מפגשים ראשוניים מוגנים**

- מפגשים קטנים (8-12 משתתפים מכל הקבוצות).
- התמקדות בהכרה הדדית ובבניית אמון.
- שימוש בפעילויות "שוברות קרח" מותאמות תרבותית.
- שיתוף בסיפורים אישיים ומשפחתיים.
- הימנעות מנושאים פוליטיים שנויים במחלוקת.

• **מיפוי דאגות משותף**

- הצגת הדאגות והפחדים של כל קבוצה.
- חיפוש אחר דאגות משותפות או דומות.
- תרגום הדאגות לשפות הקבוצות השונות.
- יצירת "מפת דאגות" ויזואלית משותפת.
- זיהוי אזורי חפיפה פוטנציאליים.

• **בניית קרדיט מוסרי**

- תרגילים להכרה בתרומות של כל קבוצה.
- דיון בערכים משותפים ובפרשנויות שונות שלהם.
- שיתוף בסיפורי גבורה ואידיאליזם מכל הקבוצות.
- הכרה בקשיים ובאתגרים שכל קבוצה מתמודדת איתם.
- פיתוח שפה משותפת לתיאור המורכבות המוסרית.

שלב 4 | עבודה על נושאים ספציפיים – התמודדות עם נושאים קונקרטיים תוך יישום שלושת התנאים. שלב זה מתחיל בנושאים פחות שנויים במחלוקת ומתקדם הדרגתית לנושאים מורכבים יותר.

• בחירת נושאים והדרגתיות

- התחלה בנושאים עם פוטנציאל הסכמה גבוה.
- מעבר הדרגתי לנושאים מורכבים ושנויים במחלוקת.
- חלוקה לתת קבוצות לעבודה מעמיקה על נושאים ספציפיים.
- שמירה על הקשר למסגרת הכללית ועל העקרונות המנחים.
- תיעוד ההתקדמות והלמידה בכל נושא.

• פיתוח פתרונות יצירתיים

- גיבוש אלטרנטיבות מרובות לכל בעיה.
- חיפוש פתרונות "גם־וגם" במקום "או־או".
- פיתוח פתרונות מדורגים ומותאמים לקבוצות שונות.
- יצירת "ניצחונות מהירים" לחיזוק המוטיבציה.
- בחינת האפשרות ליישום של כל פתרון מוצע.

• ניהול מחלוקות בונה

- פיתוח כלים להתמודדות עם חוסר הסכמה.
- יצירת מנגנונים לדיון במחלוקות בלי לפגוע באמון.
- הכרה בתחומים שבהם אי הסכמה היא לגיטימית.
- פיתוח דרכים לחיים משותפים למרות מחלוקת.
- יצירת מנגנוני בטיחות למניעת הסלמה.

שלב 5 | יצירת מסגרות לטווח ארוך (ומתמשך) – בניית מוסדות ותהליכים שיוכלו לשמר את הדיאלוג לאורך זמן, גם כאשר יעלו נושאים חדשים או כשיחולו שינויים פוליטיים.

• יצירת מסגרות מוסדיות

- הקמת מועצה קבועה לדיאלוג בין קבוצות.
- פיתוח נהלים קבועים לטיפול בנושאים חדשים.
- יצירת מנגנוני מימון ותמיכה לטווח ארוך.
- הכשרת דור חדש של מנחים ומנהיגים.
- בניית קשרים עם מוסדות ממשל ורשויות מקומיות.

• הפצה והרחבה

- תיעוד הלמידה והמתודולוגיה להפצה.
- הכשרת צוותים נוספים ליישום במקומות אחרים.
- יצירת רשת של יישומים מקומיים וארציים.
- פיתוח כלי הערכה ומדידה של הצלחה.
- בניית קשרים עם יוזמות דומות בעולם.

נספח ב | אסיפות אזרחים – מבט השוואתי בינלאומי

בשנים האחרונות ניכרות מספר מגמות המערערות את הלגיטימציה של הדמוקרטיה הייצוגית הקלאסית. מגמות אלו – ירידה בהשתתפות בבחירות, משבר אמון בממשלות ובמוסדות שלטון, שחיקה במעמד המפלגות ועוד – מציבות אתגר חדש בפני קובעי המדיניות.²² כאשר אמון האזרחים יורד, גם הכתרונות המוצעים על ידי נבחרים הציבור לחידוש האמון מתקבלים ביתר חשדנות, בין אם בשל תוכנם ובין אם בשל זהות המציע. על רקע משברים אלו התפתח מנגנון אסיפות האזרחים – לא כתחליף לעבודה הפרלמנטרית או הממשלתית, אלא כתוספת לה, במטרה להרחיב את בסיס ההסכמה הציבורית ולהעמיק את הלגיטימציה של ההכרעות המתקבלות.

הבסיס הרעיוני למנגנון זה הוא הדמוקרטיה מבוססת הדיון (דליברטיבית), אשר צמחה מתוך ביקורת על הדמוקרטיה הייצוגית. המודל הייצוגי מציב את הבחירות כהליך המרכזי להבעת רצון הציבור, ומפקיד את השלטון בידי נבחרים הציבור המתחרים על קולו. לעומתו, הדמוקרטיה הדליברטיבית מציעה חלופה שאיננה מסתפקת באירוע נקודתי של בחירות בקלפי (vote), אלא שמה במרכזה את ההשתתפות האזרחית בשיח ציבורי רציונלי, מעמיק ושוויוני באופן שוטף ורציף (talk). הדליברציה, קרי: הדיון העומד במרכז המודל, הוא תהליך של החלפת טיעונים, הקשבה הדדית, בירור עמדות וניסיון לגבש הבנות משותפות. תהליך זה מעביר את האזרחים מעמדת מצביעים לעמדת שותפים בעיצוב המדיניות.²³

הפרקטיקה היישומית המרכזית שצמחה מתוך הדמוקרטיה מבוססת הדיון היא אסיפות אזרחים. מחקר של ה-OECD משנת 2020 מצא כי מאות מיזמים של אסיפות אזרחים ברחבי העולם הוגדרו כהצלחה ושימשו ממשלות ועיריות ככלי לגיבוש מדיניות. כך, בין היתר, האיחוד האירופי יזם אסיפות בקרב כל חברותיו בתחומי האקלים, ההגירה ועתיד האיחוד, ובמדינות מסוימות הוחל בתהליכי מיסוד של אסיפות אזרחים כחלק אינטגרלי מן הדמוקרטיה.²⁴ מתכונת האסיפות משתנה ממדינה למדינה. נציג להלן מספר מודלים ממקומות שונים.

אירלנד

לאסיפות האזרחים באירלנד קדמו מספר מודלים של דמוקרטיה דליברטיבית, ובהם פרויקט "אנחנו האזרחים"²⁵ והוועידה החוקתית.²⁶ אלו הוקמו מתוך רצון להתמודד עם סוגיות שעוררו

OECD, 2019, p. 129. 22

ראו: מטר ואח', 2023. 23

OECD, 2020 24

25 פרויקט שהוקם בעקבות המשבר הכלכלי בשנת 2008 וירידת האמון החדה בממשל, בכנסייה ובמערכת הבנקאות. הדוח הסופי שהונח בפני ממשלת אירלנד המליץ על אימוץ אסיפות אזרחים ככלי משלים למערכת הדמוקרטית הייצוגית, מתוך מטרה להעמיק את מעורבות הציבור ולעודד את תחושת השותפות במלאכת הממשל. להרחבה, ראו: <https://participedia.net/case/1251>

26 הוועידה החוקתית (2012-2014) הייתה פורום ציבורי-ממשלתי שהורכב מנציגי ציבור אשר נבחרו בהגרלה מייצגת ולצידם נבחרו ציבור, ונועד לגבש המלצות לתיקונים בחוקה. הוועידה כללה הצגות מומחים, דיונים מונחים והצבעות מסכמות. היא הובילה לעשר המלצות שהועברו לפרלמנט, ושלוש מהן אף למשאל עם. להרחבה, ראו: <https://participedia.net/case/850>

מחלוקות פוליטיות וחברתיות רבות. ב־2016, בעקבות הצלחת המיזמים הראשוניים, מיסד הפרלמנט האירי גוף קבוע בשם Citizens' Assembly. הפרלמנט הבטיח תמיכה ממשלתית מלאה במימון אסיפת האזרחים, והתחייב לסקור ולבחון כל המלצה של האסיפה.

האסיפה הראשונה הורכבה מ־99 אזרחים, אשר נבחרו באקראי מתוך חתך דמוגרפי מייצג של החברה האירית מבחינת גיל, מגדר, השכלה, גיאוגרפיה ועוד. יושבת הראש, שופטת עליון בדימוס, מונתה על ידי הממשלה, וניתנה לה זכות הצבעה באסיפה רק במקרה של תיקו. גיוס המשתתפים נערך בידי חברה חיצונית, תוך הקפדה על ניטרליות ובלית השפעות של קבוצות אינטרס. לצד האסיפה הוקמה קבוצת ייעוץ של מומחים המתחלפים בהתאם לנושא. כלל הציבור, אזרחים ושאינם, יכולים להגיש הצעות ורעיונות לאסיפה, אם כי לא באופן אנונימי. כדי להבטיח סביבה ניטרלית והוגנת, פוליטיקאים, עיתונאים ופעילים בנושאי הדיון הוצאו מראש מהשתתפות.²⁷

האסיפה מתכנסת במתכונת של סופי שבוע מרוכזים, ומנוהלת לפי מתודולוגיה סדורה של ארבעה שלבים:

1. למידה – באמצעות הצגת עמדות מגוונות של מומחים ובעלי עניין מכל קצוות הקשת.
2. דיון – בקבוצות קטנות ובמליאה, בהנחיה מקצועית.
3. ניסוח המלצות – תוך שקילת העמדות של הציבור הרחב, שהוזמן לשלוח חומרים ולעקוב בשידור חי.
4. הגשת דוח – המפרט את המלצות האסיפה ומועבר לפרלמנט ולממשלה, כשאלו נדרשות להתייחס אליהן.²⁸

המקרה הבולט ביותר עד כה בתולדות האסיפה היה הדיון סביב ביטול התיקון השמיני לחוקה, אשר אסר על הפלות. אסיפת האזרחים קראה לבטל את האיסור, ועמדותיה השפיעו ישירות על עיצוב השאלה במשאל העם שנערך לאחר מכן. ההצעה התקבלה ברוב ברור, והאסיפה זכתה להכרה ציבורית רחבה כגוף אמין, מאוזן ומכובד. היו שטענו כי המלצותיה שיקפו את דעת הציבור באותה עת בצורה מדויקת יותר מהפרלמנט, ואפשרו לפוליטיקאים לגשת להחלטה הרגישה מתוך ביטחון ציבורי.

מאז הקמתה פועלת אסיפת האזרחים האירית כמוסד מתמשך, אם כי תדירות כינוסה תלויה בהחלטות פרלמנטריות (ולעיתים הופסקה, כמו בעת משבר הקורונה). תחומים נוספים שעלו בה: שינויי אקלים, הזדקנות האוכלוסייה, אופן עריכתם של משאלי עם ועוד.

קולומביה הבריטית

אסיפת האזרחים של קולומביה הבריטית שבקנדה, שפעלה בשנים 2003-2004, הייתה אחד המיזמים הראשונים והמשפיעים של דמוקרטיה דליברטיבית. הרקע להקמתה היה שורה של כשלים בשיטת הבחירות המחוזית.²⁹ מצב זה ערער את אמון הציבור בהוגנות השיטה הקיימת והוביל את המפלגה הליברלית להבטיח רפורמה בנושא. הממשלה התחייבה כי אם תתקבל המלצה מוסכמת באסיפת אזרחים, היא תועלה למשאל עם, ואם תזכה בו לרוב של 60% מהמצביעים ושל 60% ממחוזות הבחירה – תאומץ.

האסיפה הורכבה מ־160 אזרחים שנבחרו באקראי מתוך רישום הבוחרים של 79 מחוזות

27 להרחבה על אסיפת האזרחים האירית, ראו: <https://participedia.net/case/5316> דב"ש, 2020.

29 בשנים 1996 ו־2001 זכו מפלגות לרוב מוחלט בפרלמנט עם מיעוט יחסי מהקולות, בעוד מפלגות קטנות נותרו ללא ייצוג.

הבחירה, גבר ואישה מכל מחוז, תוך הקפדה על ייצוג של גיל, גיאוגרפיה ובשלב מאוחר יותר גם מוצא אתני (אליהם הצטרפו עוד שני נציגים של העמים הילידים במקום). תהליך הבחירה לווה בהזמנות ל-23 אלף אזרחים, שמתוכם כ-1,700 הגיעו לפגישות הסברה, ומתוכם 964 הגישו מועמדות. משתתפי האסיפה קיבלו תשלום והחזר הוצאות, כדי להבטיח כי שיקול כלכלי לא יהווה חסם להשתתפותם. יו"ר האסיפה מונה על ידי הממשלה. העבודה חולקה לשלושה שלבים:

1. למידת הסוגייה – כולל סוגי בחירות הקיימים בעולם, בהתייעצות עם מומחים.
 2. שימוע ציבורי – נערכו שימועים מול הקהל הרחב, והתקבלו בהם קרוב ל-2,000 התייחסויות והצעות.
 3. דיון והכרעה – לאחר דיונים מעמיקים בחרה האסיפה בשיטת "הקול הנייד", שבה כל מצביע מדרג מועמדים לפי סדר העדפה. שיטה זו זכתה לרוב של 146 מתוך חברי האסיפה.
- הצעת האסיפה הועלתה כמובטח למשאל עם ב-2005, במקביל לבחירות המחוזיות. היא זכתה לתמיכה של 57.4% מהמצביעים וב-77 מתוך 79 מחוזות, כך שלא עברה את סף הרוב הכפול שנקבע. משאל נוסף, לאחר מאמץ הסברה מחודש, נערך ב-2009, אך בו רק 38.8% תמכו בהצעה – והיא נדחתה סופית.³⁰

איסלנד

המשבר הכלכלי החריף של 2008 טלטל את אמן הציבור האיסלנדי בממשלו. על רקע זה קידמה קבוצת ארגונים חברתיים כינוס של 1,500 משתתפים, מהם 1,200 אזרחים שנבחרו באקראי ו-300 נציגי ארגונים. הכינוס והמפגשים השונים התמקדו בעקרונות היסוד שצריכים להנחות את הממשלה. עם הערכים שהודגשו נמנו יושרה, שוויון, כבוד וצדק, ונדונו תחומים כמו חינוך, רווחה וכלכלה. אף שהיוזמה צמחה מהשטח, ממשלת איסלנד שיתפה עימה פעולה ואף מימנה כרבע מעלויות המהלך.

ההיענות הציבורית וההד התקשורת הובילו למהלך המשכי: ב-2010 כונסה אסיפת עם שנייה, וזו כללה כאלף אזרחים שנבחרו שוב באקראי, מתוך שאיפה לייצוג דמוגרפי רחב. מטרתה הייתה לגבש עקרונות לחוקה חדשה. בהמשך לכך, נבחרה מועצה של 25 נציגים בבחירות ישירות על ידי הציבור, שתפקידה היה לנסח את החוקה החדשה תוך ארבעה חודשים. תהליך העבודה היה פתוח ושיתופי – טיוטות הנוסח פורסמו לציבור, שיכול היה להעיר ולהשפיע.

הנוסח הסופי הוגש לפרלמנט ביולי 2011, והוא אושר ברוב של שני שלישים במשאל עם שנערך באוקטובר 2012. למרות התמיכה הציבורית הרחבה, החוקה החדשה לא אושרה בפרלמנט, בעקבות שינוי קואליציוני בבחירות של 2013. בכך לא הושלם המהלך, אף שזכה ללגיטימציה ציבורית מובהקת.³¹

30 הגם שלא הובילה לשינוי שיטת הבחירות, אסיפה זו נחשבת בעיני חוקרים ונבחרים ציבור לניסוי מוצלח בדמוקרטיה דיונית. זאת, לאור האמון הרחב שקיבלה מהציבור, ולא בזכות תוכן ההמלצות, אלא בזכות תהליך ההיוועצות עצמו. ניסויים דומים הושקו בפרובינציית אונטריו ובמדינות נוספות.

31 דב"ש, 2020.

אסטוניה

ב־2012 חוותה אסטוניה משבר פוליטי בעקבות פרשת הונאה של חבר פרלמנט לשעבר, שנגעה לאופן גיוס תרומות למפלגה. המשבר עורר תגובה אזרחית אקטיבית למדי, ו־18 אלף אזרחים (מתוך אוכלוסייה של כ־1.3 מיליון) חתמו על "Charter 12" – עצומה שקראה להרחבת המעורבות האזרחית בשלטון. בתגובה, נשיא אסטוניה יזם סדרת מהלכים להיוועצות ציבורית, שבשיאה הוחלט על כינוס אסיפת אזרחים אשר תגבש המלצות לשיפור מערכת הממשל.

התהליך האזרחי באסטוניה נבנה בשילוב חדשני של פלטפורמה דיגיטלית והיוועצות פרונטלית. תוך שלושה שבועות הועלו כ־6,000 הצעות על ידי כ־2,000 משתתפים רשומים. קבוצת מומחים מצומצמת זיקקה את ההצעות לרשימה של 59 נושאים, שהובילו לסדרה של חמישה סמינרים בהשתתפות האזרחים הפעילים. מתוכם נבחרו 18 הצעות לדיון סופי. אסיפת האזרחים נערכה ביום מרכז באפריל 2013 בהשתתפות 314 אזרחים, שנבחרו במדגם מייצג של האוכלוסייה (ולא רק הפעילים בפלטפורמה). הדיון התמקד בדרכים להגברת מעורבות ציבורית במערכת הפוליטית.

מתוך 15 המלצות שהועברו לממשלה, שלוש עוגנו בחקיקה וארבע נוספות הוסדרו בצעדים ממשלתיים. בין ההמלצות שאומצו: הקלת התנאים להקמת מפלגה, צמצום הדרישה להפקדת ערבויות בהגשת מועמדות לבחירות, חיזוק השקיפות והפיקוח על מימון מפלגות וכן פתיחת ערוץ אזרחי חדש, המחייב את הממשלה לדון בנושאים שיזכו לתמיכה של לפחות אלף חתימות.³²

בלגיה

פרויקט G1000 בבלגיה נולד כתגובה אזרחית למשבר פוליטי ממושך, שבמהלכו לא הצליחה המדינה להרכיב ממשלה במשך 541 ימים לאחר הבחירות הפדרליות של 2010. התחושה הרווחת הייתה כי הדמוקרטיה הקלאסית אינה מספקת עוד מענה הולם לאתגרים המודרניים, ויש לה רחוב את השתתפות האזרחים מעבר למנגנונים המסורתיים של בחירות. G1000 ביקש להציע מודל משלים לדמוקרטיה הייצוגית, ולבחון כיצד ניתן לרתום את הציבור לדיון מדיניות מעמיק ואפקטיבי. הפרויקט התקיים בשלושה שלבים:

1. קביעת סדר יום ציבורי – תהליך פתוח שבו כ־6,000 אזרחים העלו רעיונות באמצעות פלטפורמה מקוונת. ההצעות שוקללו לכדי שלושה נושאים מרכזיים לדיון: ביטחון סוציאלי, חלוקת עושר והגירה.
 2. פסגת אזרחים – אירוע רחב היקף, שנערך בבריסל בהשתתפות 704 אזרחים מתוך אלף שהוזמנו. 90% מהם נבחרו באקראי, והיתר ייצגו קבוצות מוחלשות במאמץ להבטיח הכללה. המשתתפים דנו בנושאים שנבחרו, קיבלו מידע ממומחים והציעו פתרונות שהועברו לבחירה קולקטיבית.
 3. פאנל אזרחי – קבוצה בת 32 משתתפים, שנבחרו מכלל משתתפי הפסגה, התכנסה לשלושה סופי שבוע כדי להרחיב את ההצעות למדיניות קונקרטית. הם התאגדו סביב תחום העבודה והאבטלה וניסחו המלצות מפורטות לממשלה.
- לצד פסגת האזרחים פעלו פרויקטים מקבילים, G-Home (פלטפורמת דיון מקוונת) ו־G-Off

32 שם.

(אסיפות מקומיות), שאפשרו השתתפות של הציבור הרחב אף מחוץ לאירוע המרכזי. התקציב הגיע כולו ממימון המונים, מתוך רצון להימנע מהטיות פוליטיות או מהשפעה ממשלתית. גם הארגון נשען ברובו על מתנדבים וכלל אנשי אקדמיה, אומנים, אנשי מדיה ונציגי החברה האזרחית.

פרויקט G1000 שונה ממודלים של אסיפות אזרחים קלאסיות בשני היבטים מרכזיים: ראשית, האסיפה לא הוזמנה על ידי הממשלה, ולא לוותה בהתחייבות מוקדמת לבחינת התוצרים על ידה. שנית, לא היה מימון מוסדי לאסיפה, עניין שהוביל להגבלות מסוימות על היקף הפעילות ולהתבססות על מתנדבים. למרות כל אלו, הפרויקט עורר הדים וזכה לסיקור תקשורתי נרחב ולפניות מצד פוליטיקאים.³³

33 להרחבה על הפרויקט, ראו: <https://participedia.net/case/485>

אליאס, א' (2025). "קפלניסטים עם ביביסטים: הפורום המסקרן – וההסכמה במחלוקת שמפלגת את העם", **ישראל היום**, 25.9.2025.

דב"ש ר'. (2020). רבקי דב"ש, "אספות עם לסוגיות חוקתיות", בתוך: **השילוח**, 22, ירושלים, נובמבר 2020, עמ' 74-53.

הרמן, ת'. (2025). **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2024**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
כנס מיוחד של הכנסת: "כיצד נחלצים ממלכודת הקיטוב? דיון חברתי – פוליטי חוצה מחנות", 14.1.25, בתיאור
הכנס בערוץ הכנסת ניתן לצפות כאן: <https://youtu.be/Xop7FpUC2D0?si=IRUbRs2ngUhHfq1b>
מזרחי, נ'. (2025). "מבוא: מעבר לדקדוק הליברלי של השיח הביקורתי בן זמננו", בתוך: מזרחי, נ' ושדה, כ' (עורכים), **מעבר לדמיון הליברלי של המחקר הביקורתי בישראל**, ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, עמ' 60-11.

מטר, א', שלו, א', גופר, ר'. (2023). **אספות אקלים: התמודדות עם משבר האקלים באמצעות אספות אזרחים – המדריך המלא לאספות אזרחים**, מרכז השל.

מרכז מנומדין למשפט יהודי ודמוקרטי, 27.3.24. "חברה הישראלית במלחמת 7.10 – שאיפה ללכידות, קיטוב רגשי ומגמות הפוכות ביחסי ערבים-יהודים".

משרד המשפטים. (2022). אגף טכנולוגיות דיגיטליות ומידע, "אפקטיביות שיתוף הציבור בהפצת מסמכי חקיקה להערות הציבור", ינואר 2022.

משרד ראש הממשלה. (2025). אגף ממשל וחברה, "דו"ח שותפויות רב מגזריות ושיתוף ציבור בעבודת משרדי הממשלה ויחידות הסמך לשנת 2024".

נגיד, מ', חביבי, ס', בר, ד'. (2022). **תהליכי שיתוף בשלטון המקומי בישראל: כיווני פעולה והמלצות**, ירושלים, 2022.

ערוץ הכנסת, משרד מיוחד: "מזל מועלם עם המקימים של היוזמה ששמה לה למטרה לאחד את העם", 16.1.25, <https://www.knesset.tv/tv-shows/32293/32294/79979>

פרידמן, א', שפירא, א'. (2023). "קידום מזורז של חוקי יסוד והיקף חקיקה גדול בוועדת החוקה: סיכום הכנס הראשון של הכנסת ה-25", **אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה**, 2.8.23, <https://www.idi.org.il/articles/50399>.

Mizrahi, N (2024). *Beyond Suspicion: The Moral Clash between Rootedness and Progressive Liberalism*, University of California Press.

OECD. (2019). **Society at a Glance 2019: OECD Social Indicators**.

OECD. (2020), **Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave**, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/339306da-en>.

"עתידיים לישראל 2025: חמש הצעות לסדר חברתי־ממשלי חדש" היא מהדורת המשך למהלך שהוביל מכון ירושלים למחקרי מדיניות בראשית 2023 - "עתידיים לישראל: ארבע הצעות לסדר חברתי־ממשלי חדש". כבר עם צאתו לאור של הפרויקט הראשון, ולאחר אירועי 7 באוקטובר, התחדדה ההבנה כי אנו עומדים בפתחו של שלב חדש, שבו יתעצבו יוזמות מסוג אחר. ובעוד שבחודשים הראשונים לאחר האסון בלטה תחושת סולידריות יוצאת דופן, בהמשך שבה והתחדדה עוצמתו של השסע החברתי והפוליטי בישראל.

במסגרת **"עתידיים לישראל 2025"** ביקשנו להציע דרכים מעשיות ורעיוניות להתמודדות עם מתח זה, ולשרטט אופק חדש לסדר חברתי־ממשלי בישראל. במסגרת חממת "עתידיים לישראל" בהובלת המכון, גובשה היוזמה **גשרים של אמן: הצעה למהלך מוסדי מבוסס דיאלוג וגישור פנים־אלי־פנים בין קבוצות זהות במטרה לייצר פתרונות ולבנות אמן חברתי חדש**. אנו מזמינים אתכם לקרוא את ההצעה מתוך סקרנות, פתיחות ותחושת אחריות משותפת - כצעד נוסף במסע לבניית תשתית אזרחית־פוליטית מחודשת למדינת ישראל.

מכון ירושלים למחקרי מדיניות הוא מכון מחקר וחשיבה המוציא מירושלים תורה חברתית, כלכלית ומרחבית בת־קיימא. המכון, שהוקם בשנת 1978, הוא הכתובת שמעצבי מדיניות פונים אליה לבירור, קידום והגדרת סוגיות מרכזיות בחקר ירושלים ומדינת ישראל. מחקריו ופעילותו של המכון מסייעים למוסדות ולגופים לעצב וליישם מדיניות חדשנית ואפקטיבית. ירושלים מהווה עבור המכון מקור השראה, שדה מחקר, מעבדה ומרחב יעד להשפעה. פיתוח העיר לטובת מגוון תושביה, אוהביה ומאמיניה וחיצוק מעמדה הגלובלי עומדים בראש סדר היום של המכון.